

Д.Б.б
198

МИХ. М. БОКИЋ

ИЗ
ПОЛИЦИСКОГ
ЖИВОТА

АНЕГДОТЕ, ЦРТЕ, ЕПИЗОДЕ

СВЕСКА

ЦЕНА 3 ДИНАРА

САДРЖАЈ:

1. ...Јер ја га, ипак, волим!
2. Ђерим-ага.
3. Кара-Мица.
4. Просјакиња.
5. „Кафе-шантан.
6. Потера.
7. Тотица
8. Два брата

ЧИТАОЦИМА.

Спречен својом дужношћу да лично извршим коректуру, пропуштено је неколико грешака, које кваре смисао. Молим читаоце да исте сами исправе.

ПИСАЦ.

ID = 518209629

T. B. 6
198

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И Б. 45211

МИХ. М. ЂОКИЋ

Лука Ћеловић
БЕОГРАД

Luka Celović
BEOGRAD

ИЗ ПОЛИЦИСКОГ ЖИВОТА

АНЕГДОТЕ, ЦРТЕ, ЕПИЗОДЕ

ПРВА СВЕСКА

НОВИ САД

ШТАМПАРИЈА СУПЕК-ЈОВАНОВИЋ И БОГДАНОВ

1919.

LUKA CELOVIC
BEOGRAD

Писац задржава сва права.

Лука Ћеловић
БЕОГРАД

Luka Ćelović
BEOGRAD

...ЈЕР ЈА ГА, ИПАК, ВОЛИМ!...

Старешина кварта, у коме сам на служби био, добио је двомесечно одсуство ради лечења. Као најстарији чиновник у кварту био сам одређен, да поред редовне дужности вршим и његову, док се са одсуства не врати. То је било почетком лета 190.. године.

Недеља је по подне, најзгодније време да се нагомилани послови колико-толико у миру посвршавају и отаљају, јер су онда и кварталне канцеларије поштеђене од свакодневне публике. У раду време ми је брзо прошло и кад погледах у часовник, он означаваше већ седам часова. Позовем жандарма, предам му израђене предмете да разнесе по канцеларијама. Он прими акта, па рече:

— Господине писаре, у ходнику је једна госпођа; моли да уђе код вас.

Наредим му да је пусти.

У канцеларију ступи средовечна жена, тако око четрдесетих година. Скромно обучена, са густим, црним велом преко лица. Изгледаше ми позната, виђао сам је неколико пута да долази код старешине кварта, али је из ближе нисам познавао. Код самих врата она застаде, мало се као трже, па онда, кад жандарм затвори за њом врата, пође два корака напред, диже обема рукама вео са лица и збуњено ме гледаше. Ја је понудих да седне, што она и учини, па онда извади мараму из своје торбице, неколико пута нервозним покретима превуче њома преко лица и рече:

— Извините, господине... ја сам мислила да је господин члан овде... хтела сам код њега... послом...

Објасних јој да сам ја сада на месту његовом, и замолих је, да ми каже зашто је дошла, па ћу учинити све што треба.

Она се мало снебиваше, па онда, после краће паузе, рече:

— Најпоследње, морам вам рећи... сад све једно, ви или господин члан. Само помозите, ако још помоћи има... — додаде сасвим тихим гласом.

Заинтересован њеним готово мистичним уводом, а да бих је ослободио да говори, ја јој рекох:

— Говорите слободно, госпођо! Кажите ми све шта имате.

— Сад је већ доцкан... седам је прошло... Видим, ви сте хтели да изађете; а ја бих имала много да вам говорим... па... нека остане, доћи ћу други пут.

— Не, госпођо! Кад сте већ овде, изволите говорити, ја ћу вас слушати. Па није ни доцкан; види се... лето је...

— Хоћу... Ви сте ме на сваки начин већ виђали, долазила сам често господину члану. Жалила му се и тражила помоћи од њега. Он је увек чинио све што је до њега стајало, али не поможе... Но, да вас у кратко упознам са својом несрећном судбином, да би ме боље разумели. Ја сам кћи покојног М... бившег трговца. Отац ми је био доброг стања; имао је своје имање, дућане, станове за издавање. У опште сматран је као врло имућан човек. Деце више није имао осим мене. Кад ми је било деветнаест година, удомио ме је за једног чиновника, — који је после две и по године умро. Остало ми је двоје деце, једно женско, којој је сада осамнаест и син од седамнаест година. Одмах по смрти мужевљевој умре ми и отац и мати. Цело оно имање припало је мени и

деци мојој. Али, знате како је, женска рука није способна да управља имањем, те је много и пропало. Куће и радње морала сам да продам — и у маси за децу остао скроман иметак од чијег интереса и живим. Ја се нисам хтела више удавати. Посветила сам цео живот деци својој, коју безгранично волим... Ћерка ми је добра и спремна да буде ваљана домаћица. Али... мушко дете... оно је пошло странпутицом у животу! Трудила сам се као родитељ, замењивала му и оца, старала се, поучавала, саветовала, кажњавала — и чинила све... Али без успеха. Оно се оте од мене... Много и много горких часова имали смо и ја и моја кћи од њега. Од петнаесте своје године он ме не слуша. Сад је већ ступио у осамнаесту. Скоро три године мучим се с њиме — па и властима сам досадила...

Прекинух је, па је упитих:

— Молим вас, госпођо, како је име вашем сину?

— Стеван М.....

Збуних се. Познавао сам га. Неколико пута кажњаван је од кварта за разне полициске иступе, па рекох:

— Познајем га! Дакле, он је ваш син?

— Да, господине... па онда настави: он је учио два разреда гимназије, понављао, и више није хтео у школу. Остао је код куће, не радећи ништа. Стварао ми је пакао у кући. Што год му је дошло до руку он је из куће износио и продавао. Лењствовао, спавао до подне, свађао се са мном и са сестром... тукао је, и јадно дете називао свакојаком... Ја сам у прво време, готово две године, прикривала своје зло од света, штедела сам и себе и њега — и проводила ноћи у плачу и несаници. Морала сам, нарочито због женског детета, да јој се само не би срећа убила... Говорила сам му: овако, како синко радиш, стићи ћеш право у казамат! Он ми је увек одговарао: па и казамат је за свет! — Али се више

није могло. Стева се није задовољио да само из своје куће краде и продаје... пошао је и по суседству... У једној таквој, малој крађи, он је ухваћен пре годину дана, и од стране кварта савамалског био притворен. Трчала сам и молила — и најпосле га спасла казне, измирила оштећеног и њега довела кући... Мислила сам: поправиће се, утицаће на њега онај срам, што га жандарми тераше пред собом — па и мој и сестрин горки плач... Али на њега ништа не утицаше... Он место да се покаје и окане неваљалства, срљао је све дубље и дубље... Од друге, треће, пете казне, ја га нисам могла спасавати... Здружен са неваљалим друштвом, он је постао права напаст и за мене и за моју кћер — па и за цело друштво...

Сирота мати, заплака се, убриса сузе, које су понова квасиле њено лице — па настави:

— Сад, пре петнаест дана, заједно са својом неваљалом дружином, ухваћен је у „Таш-мајдану“, одакле су ноћу излазили по вароши, да врше крађе. Кажњен је од кварта палилулског са дванаест дана затвора. По издржаној казни дошао је кући. Сестра га примила, јер ја случајно нисам била код куће — заварао је, украо њен прстен са стола и однео. Данас на подне понова је дошао кући, тражио од мене новаца, па кад му ја нисам дала, јер га и немам... Ох, господине... он ме је и ударио... Ево, рука ми је у рамену сва у модрици....

Јадница, опет заплака, и у тешком душевном болу готово се бесвесно сроза на фотељу.

Дирну ме оволики бол несрећне жене, па јој рекох:

— А где је ваш син сада?

— Остао је код куће; претура, тражи, да што изнесе и прода. Кћи ми је утекла суседима — а ја сам дошла овамо...

Зазвоних. Жандарм уђе и ја му рекох да ми зовне поднаредника. Кад овај уђе, наредих му —

госпођа ми рече улицу и број куће — да њенога сина ухвати и доведе у квартал.

Она се диже, обриса сузе, навуче вео, па рече: — Ја сам, господине, несрећна мати... Морам вам нешто признати... тешко ми је... постаћу и ја зликовац... Помишљала сам толико пута... Ох, Боже мој... да му саспем отров у јело, да га отрујем, да га убијем... Разумите ме, господине: мати сина да отрује... Не може се више, не може се више... Колико сам пута помишљала да себе убијем; али ме је увек од тога одвратила помисао на моју кћер. Где ће она јадница?! Девојка — незбринута, неудата...

Умирих је. Благо прекорех и саму помисао њену о тровању сина и самоубиству — и обећах јој да ћу све учинити, да јој сина саветујем и вратим поправљеног у крило њено...

У поласку она ми пружи руку и рече:

— Гледајте, господине, како вас Бог учи... вратите ми га — јер, ја га, ипак, волим...

Јадна мати! Пати толико морално па и физички од свога детета, од крви своје, и опет за њега душом стрепи и воли га... Божанска љубав родитеља према деци, велика је — безгранична!...

Кад пођох, рекох жандарму да ћу се после вечере вратити; а поднаредник кад доведе кривца, нека га претресе и у ходнику стави под стражу до мога повратка.

Око девет часова вратих се у канцеларију. У ходнику сам спазио Стевана. Седи на клупи, пуши, и кад ја прођох поред њега, ни да мрдне с места; — чак ме и не погледа!

Позвах поднаредника у канцеларију и запитах га: где га је нашао, како га је довео, је ли се опирао — и шта је нађено код њега приликом претреса?

Жандарм ми рече:

— Ја ову битангу већ давно познајем, господине писаре! И господин члан слао ме је за њега неколико пута. Па то је онај, знате и ви, што је лањске године, кад су га ноћу стражари повели у кварт због нереди или неке крађе, што је учи- нио тамо у „Зетској“ улици, па бежећи прешао у наш реон — ујео војника и готово му палац од- гризао! Сад сам морао према њему бити обазрив, јер знам да је зликовац, па га одмах и свезах... Ево, видите, шта сам код њега нашао — и показа ми један велики, пун револвер.

— Остави, поднаредниче, револвер на мој сто, а пусти њега унутра.

Сачекао сам га стојећи поред своје столице. Он уђе. Висок, сувоњав, лица препланулог од сунца, са неким дубоким рупицама на њему — ожиљци старих греботина. Одело му похабано, угужвано; кошуља прљава, руке тако исто, са необрезаним ноктима. Поглед оштар и некако под- мукао, подивљао. Цело држање његово било је изазивачко, гледа ме право у очи, које као да ме питају: шта хоћеш? шта си хтео? не бојим те се...

Поглед се мој заустави неколико тренутака на њему, па му онда са свим изненада рекох:

— Седи, Стеване!

Он се збуну; задрма, окрену око себе да види, да ли ко други иза њега стоји, па кад се увери да никога нема, он ме понова испитујући погледа — и оста стојећи.

Ја понових:

— Седи, Стеване! Па да се ја и ти лепо раз- говарамо...

Премести шешир из руке у руку, па се окрете да нађе столицу; сагледа једну чак у дну собе, испод телефона и пође тамо.

— Не — рекох му, седи овде на фотељу, до мога стола; тако. Е, сад ћеш да ми одговараш тачно на оно, што те будем питао.

Збуњен овим мојим поступком, јер он на овакав дочек по квартовима није научио, одговори ми олако:

— Хоћу!

— Па је ли сада крај и твојим лудоријама? Мислиш ли да их и даље продужујеш?

Он ме нестрпљиво прекину:

— Молим вас, зашто сам ја сада доведен у квартал; и то још везан? Шта сам учинио? Прекјуче сам тек пуштен из затвора по пресуди кварта палилулског.

— Сети се сам своје кривице! Не тражи да ти је ја кажем.

— Не знам.

— Добро. Онда је ред на мене. Ти си данас на подне био код куће. Тамо си учинио један грех, већи, но да си Саборну Цркву покрао и запалио! Није реч о сестрином прстену... о другој, другој, тежој кривици... Сети се, па ако иоле осећања имаш — покај се...

Стеван се уозбиљи. Погледа ме, па кад се сукоби са мојим погледом, он брзо обори очи. Ћути. То исто и ја, али са њега не скидам поглед. Он полако подиже главу, погледа ме, па рече:

— Она је била овде?

— Ко је то она?

— Мајка моја.

— Јесте; била је... плакала... модра је од ударца твог!

Приђох му... Ухватим га за руке, унесох му се у лице, па са свим полако рекох:

— Несретниче! Знаш ли колики си грех учинио?

Он млитаво отпусти обе руке, те оне свом тежином падоше у моје шаке; обори још ниже главу... засузи...

Вратих се своме столу. Био сам задовољан. Сузе на очима овакових створења ретке су... У ушима ми зазвони неки глас: овај је младић спасен!...

Тишина Пустео сам га да се каје.... јер он се заиста и кајаше...

— Стеване! Познавао сам ти оца... Познајем ти и матер и сестру... Сви они нису заслужили ово од тебе...

Ћути као заливен.

— Одговори ми: хоћеш ли и можеш ли да се поправиш?

Он диже главу, погледа ме влажним очима од суза, па простења:

— Доцкан је!

— Није, Стеване, доцкан! Ти си још млад, здрав — изданак часне породице...

На ове последње речи он прену, усправи се, па рече:

— Имате право... Али, доцкан је: прекјуче су ме у Управи сликали за „Полициски Гласник!“

— Ништа за то. Обуставићу да слика изађе, само ми ти дај реч, да ћеш се поправити — и ово одмах изјави ми: шта хоћеш да радиш; на какав те посао срце вуче. Па ћу ти ја, помоћу мојом, Господина Управника, и матере твоје — све учинити.

Стеван ми узрујано приђе, пружи руку револверу, па рече:

— Дајте ми га, да се убијем, сад, овога момента...

— Не, Стеване! И кад бих ти то допустио — опет онај ужасан грех, што према мајци својој учини... не би са душе скинуо...

Он се тромо спусти на столицу... и горко плакаше ..

Оставих га да да одушке души својој, и седох за сто.

После неколико тренутака Стеван се диже са столице, промењеног, бледог, малаксало-уморног лица, погледа ме у очи и рече:

— Никада више нећу погрешити... Спасите мене и мајку моју од онога срама да ми слика изађе — пошаљите ме где на страну на машин-шлосерски занат... и ја ћу бити човек!

Радосно му пружих обе руке, помиловах га по образу и рекох:

— То сам од тебе, Стево, и очекивао. Јер сам знао, да ниси са свим пропао младић! Седи; на, узми цигару, пуши...

Узбуђен вратих се столу; писах:

„Господине Управниче,

Стеван М....., син тога и тога, бив. чиновника, младић од осамнаест година, који је рано остао без оца, ударио је у животу странпутицом, те је и својој јадној мајци, а и властима задавао доста посла. Данас је учинио један страشان грех према својој мајци, ударио је, — али се сада покајао и дао ми реч: да ће се свега оставити и постати ваљан грађанин. Изјавио ми је жељу, да оде на страну и учи машин-шлосерски занат. Ја му потпуно верујем.

Извештавајући вас о предњем, знајући да и Ви овога дечка познајете, ја Вас молим, да наредите, да му се слика не уноси у идућем броју „Полициског Гласника“. Бићу слободан да са њим и матером његовом, дођем сутра пре подне код Вас, да и пред Вами Стеван потврди своју одлуку“.

Пружих му писмо да прочита. Он остави цигару, прочита, па узрујано рече:

— Хвала вам! Ево, видите, ја се сада осећам као други човек.

— То ми је мило, Стево!

Савих писмо у коверат, адресовах па му онда рекох:

— А сада, хајдемо твојој кући! Обећао сам матери твојој, да ћу јој сина вратити — и ево, хоћу да одржим реч...

Он докопа радосно шешир — а ја зазвоних, жандарм уђе, рекох:

— Ово писмо да се одмах носи Господину Управнику, он је још у канцеларији. Стеван је слободан, и он ће са мном сада поћи кући својој!

Кад са Стеваном прођох поред поднаредника, који га је довео, он нас унезверено гледаше. Никако није могао да појми, шта се све десило?

Ушли смо у кућу његову. Јадна мати и сестра са поднадулим очима од суза, пренеражено нас гледаше и кад Стеван баци шешир са главе па клече у грцају суза пред коленима мајчиним, молећи за опроштај, мати зајеца, обема рукама дохвати његову главу, издиже је, унесе му се у лице, обасу пољупцима и бујица суза радосница просу се из очију њених... Кћи је прихвати, спусти на столицу, загрли брата, пољуби и загњури главу у недра његова...

Сутра дан са Стеваном и са његовом мајком отишао сам Господину Управнику. Он нас је одмах примио, љубазно похвалио одлуку Стеванову, издао наредбу односно његове слике — и после месец дана, помоћу његовом, а преко нашег конзулата у Пешти, Стеван је отпутовао тамо на занат. При поласку изашао сам на жељезничку станицу, стегао му пријатељски руку и испратио га заједно са његовом мајком и сестром.

...Данас је Стеван машин-шлосер. Радио је и на нашим железницама, али је у последње време отворио за себе дућан. Оженио се, има и деце. Сестра му се давно удала. Мати његова код њега живи и са његовом женом, срећна, чува, негује и васпитава — своје драге унучиће...

ЋЕРИМ-АГА.

...Године 1913 будем службом премештен у Скопље. Радовао сам се овој промени и једва чеках да стигнем на нову дужност. Испунила ми се жеља: бићу у Царском Граду, где ће ме све подсећати на славу и господство Србиново из доба Душанова...

Стигао сам... и одмах отишао тамо, да са оних славних рујина и оне висине посматрам лепо Скопље, где је некада, у доба сјаја и величине, све друкчије било. У машти, полузатворених очију, мислима сам прелиставао Историју и сећао се оних срећних дана, кад су тамо доле, на улазу, отворана велика, двокрилна, тешка растова врата, урешена царским амблемима, и пропуштала српске витезове у сјајним оклопима и кацигама дигнутих визира, а тешким мачевима о бедрима... Ја их, ево, видим; машта ми их моја показује: улазим заједно са њима и стижем на ону широку пољаницу; стајем испод главне куле, високих Двора Царевих — и очекујем мио лик светле Царице, да се окружена младим дворкињама појави и махне господском руком љубимцима, витезовима — стубовима Царства њеног...

...Светли, челични панцири, сребрне мамузе и сјајне ројте спуштене преко рамена, милозвучно звекећу при оштром ходу младих, господствених витезова, који се роје при улазу и постепено пуне цео простор испод Царских кула!

Фанфаре јекнуше, глас њихов разлеже се по околини, допре до Водна, одјекну ехом Шари и изгуби се по плодним скопским пољима: — њихов глас објави Царев долазак!...

...Висок, већи растом од свију својих поданика широм његовог силног Царства, појави се на узвишењу куле, на широкој мраморној тераси, Силни Душан, водећи за руку свога сина Уроша и своју лепу сапутницу у животу, младу и милу Царицу Јелену; окружен велможама и јатом пажева, који му скуте придржаваху, удружени са дворкињама, које при Царичином ходу, одвијаху наборе њене дугачке, тешке, свилене хаљине...

Витези се усталасаше; мачеви из корица синуше, и у поздраву, високо над главама истуреним, одблеснуше на сунчаној светлости и слише се у дивотним нијансама боја са њихових сјајних челенака и разнобојних перјаница...

Рука се Царева подиже, махну и поздрави елиту Царства својега, крв и моћ своју... Све се у часу утиша: тисуће очију зауставише се на њему. Очекују реч његову и мио, благ осмејак Царичин.

После поздрава Царевог, љубазног осмеха светле Царице и подигнуте ручице младог Уроша — мачеви поново у зрак синуше; фанфаре зајечаше, и сјајна кавалкада крете из Царских Двора; појаха богато опремљене коње — и протутња у звуку и ломњави...

Цар их одгледа...

...Све сам ово видео стојећи код једне рујинисане куле, тамо доле, испод које Вардар хучи... Видео сам, и саживех се са тим светлим данима некадање српске величине и сјаја, кад је Европа, кад је цео свет знао за моћ нашу...

Пренух... У ушима ми још бруји звек одјахалих витезова; на зеницама стоји још упечаток лика Царева и мио поглед дивне Царице стопљен са

детињском наивношћу младог Уроша — и сетих се: да је сада Скопље опет Србиново; да је Косово покајано, — и да сам ногом ступио на свето тле — Душанових Двора!

— — — — —

Дужност ми би опредељена тамо, на крају вароши, међу турским живљем. У први мах осећах се нелагодно: бити стално међу Турцима; али доцније се навикох — па и спријатељих са њима; управо, ја их и заволах. Годиола ми је на први поглед она њихова безазлена душа; њихова оданост вери; меланхолија која их обвијаше и као нека душевна утученост, која се свакоме од њих на лицу оцртавала и речито говорила: шта то би? Одкуд Срби овде?...

Рано, у праскозорје, слушах песму муезинову, да се кратко настави у подне — и у вече, у „јацији“, понова забрује кроз тиху ноћ, преко мистичних скопских улица, арапске мелодије, са високих мунарета...

Трудих се, да их што више познам. Склапах пријатељства, улазих у њихова друштва; одлазих свакога понедеоника и петка у њихове „текије“¹⁾, „Руфаиу“ и „Султан Емирову“, тамо се спријатељих са виђеним „шеицима“²⁾, нарочито са симпатичним Расим Кадријом — и постадох неодељив од њих... Они ме сви заволише и радо примаше. Уверих се: да са људима увек треба лепо, па ће те они поштовати; а, ево, где ми и Турци и своја врата на умиљату реч отварају...

Мој пријатељ, шеих Расим, био је као нека спона између Турака и мене. Свака беда појединца, преко њега је мени саопштавана и ја сам је увек свесрдно саслушао и по могућству ублажавао. одклањао. Они су сви били благодарни и није

1) Текија, где се дервиши моле Богу.

2) Шеик, старешина дервиша; најстарији дервиш.

било ни једнога од њих, да ме мине на улици без поздрава. Кад прођем поред неке сниске кафанице, где се они скупљају на каву и шербет, истрчи тек по неко, и ја хтео не хтео, морам унутра. Кад уђем, Турци се мало подигну са својих седишта, забруји тихо „мерхаба“, па онда ми се додаје цигарета и приноси шербет.

Животом својим међу Турцима био сам задовољан, да сам исто пренео и на своју добру мајку, да она, кад дође к мени, не избијаше из турских кућа, а у одсуству моме, и наша је била препуна турских жена и девојака.

Моје је пријатељство нарочито било тешње везано са мојим суседом, старим Ђерим-агом, дућанцијом са разним ситницама. То је био човек око шесет и пет година. Висок, кошчат и некада стасит; старошћу је мало погурио, омлитавио, а начичкан борама по жућкастом лицу и неподбријаном брадом, изгледао је још старији. У зимско време, око његовог дућанског „мангала“ сакупљало се доста старих околних Турака, а нарочито од њега не избијаше Хаџи Ферат-бег, „хатиба“¹⁾ Јахјапашине џамије, Имер-ага, стари домаћин, отац Расим-аге, „кондурације“, и још многи од његових другова, који су прекрштених ногу, преко целог дана тамо остајали, палећи цигару за цигаром, да пред вече оду до куће, узму „авдес“²⁾ и нађу се на клањању у оближњој „Синан-Војводиној“ џамији...

У последње време Ђерим-ага је своју радњу напустио, јер због сиромашног стања није могао еспапа набавити и сортирати је, те му је и пазар био са свим омањио. — Прва му је жена давно умрла; са њом је имао два сина. Један му је, млађи, био у Скопљу обућар и становао са њиме, а други,

1) Хатиб, старешина џамије, који свакога петка објашњава коран.

2) Авдес, умивање руку, припрема за молитву.

активни турски мајор, у Цариграду, са којим никако везу није могао добити. Научен на угодан живот и негу женску, Ћерим се поново ожени пре пет година и доби сина, Емина, онда дечка од четири године, који се није одвајао од мене. Чим ме спази да идем канцеларији, која је била одмах преко пута њихове куће, он оставља децу и играња па трчи к мени, претура ми по шпаговима, да нађе бомбоне или чоколаде на које сам га био научио. Мали Емин је био необично здрав и бистар. Научио је по неку српску реч и слатко, милозвучно изговарао, смејући се у глас кад што каже. . . Кад са децом на улици заигра или кад му мајка стави и горњу резу на капији, не дође к мени; али, чим уграби врата, безобзирце претрчава улицу, да га само мати не спази и не зовне. Пролази поред жандарма, којих се није бојао, као друга турска деца, подиже се на прстима, дохваћа кваку, отвара нагло врата и раширених ручица пада ми преко колена... Колико сам пута остављао посао, да само проћаскам са њиме; да га на његову молбу подигнем на прозор, да ми покаже „његову кућу“ и капију, која одшкринута издаје профил његове мајке, која га подигнута „печета“¹⁾, изгледа где је отишао, стрепећи, да га на улици кола не прегазе. Он се весело смеје у моме наручју, довикује своју мајку и грицка добијену чоколаду! Остављам га у канцеларији па настављам рад. Он претури по рафу, нађе какву књигу, прелистава је, гледа слике у њој, дотрчава к мени и запиткује по нешто и тако се дуго забавља. Долазе мени послом Турци, задовољно посматрају малог Емина, питају га по нешто, задиркују га и одлазе до Ћерима. да му кажу, да је његов Емин у „каракол“²⁾. Ћерим тек одмахне руком, насмеши се, дајући им знак, да зна да је дете код мене.

1) „Пече“ — покривало за лице турских жена.

2) Каракол, кварт.

...Прву зрелу трешњу или шефтелију, кајсију, из њихове баште, Ђерим мени пошаље по малом Емину. Моја канцеларија у лето никад без цвећа. Све то рано, пре мога доласка, мали Емин спреми и донесе. Његовим малим нежним ручицама, он ми цвећем окити цео писаћи сто... И ја сам заиста, ово добро, питомо, увек чисто и весело дете јако волео. Кад га нема по неки пут, шаљем жандарма до Ђерима, да пита и види шта је са Емином, зашто га нема? После неколико месеца, од кад се ја и мали Емин зближисмо, могли смо се и много боље споразумевати: он мало српски, ја по неку турски — те нам „терџуман“, тумач, није требао...

У прво време кад дођох са службом у овај крај, Ђерим-ага није хтео честито ни да ме погледа, а камо ли поздрави. У осталом, видео сам, он то није чинио само према мени, но према свима Србима. Кад ко од наших прође поред његовог дућана, он мирно, прекрштених ногу седи у једном углу на своме ћепенку, превлачи бројанице, пуши на подужој тршчаној муштикли, увлачећи дубоко дим у себе и посматрајући га како се колута по дућану; ако је зимње време, машицама цара по мангалу — и не погледа га. Тако је исто чинио и кад сам ја пролазио. Нисам се љутио на њега, јер сам знао да су сви Турци ћутљиви и нерадо поздрављају и своје земљаке, а камо ли странце. — Али, мало по мало, ја се и он јаче спријатељисмо, те је његова жена са снахом редовно долазила мојој мајци. Кад је оставио радњу и повукао се са посла распитивао сам се за њега код његових пријатеља и дознам да врло оскудно живи. Трудио сам се, и то, признајем, нарочито због малог Емина, да му помогнем. Наредио сам, да се уведе у списак за „присутника“ и „процениоца“ у кварту, те је тако опет истеривао коју

шару. Он ми је за ово једном благодарио; уверен сам, да је та благодарност потицала са дна његове душе...

Ћерим-ага је преко целог лета побољевао. По неколико дана остајао је у постељи, па опет излазио, док при крају године не леже теже болестан. Његов Емин долазио је и сада свакодневно мени и ја сам од њега дознао како је Ћериму. — Кад Ћерим ни за осам дана не изађе из куће, преко његових пријатеља му поручим, да желим да га обиђем. Он ми закаже да дођем њему сутра по подне, јер му жена и снаха неће бити дома.

Отишао сам. Преко чисто белих, камених плоча у дворишту и окречених степеница прошао сам поред „доксада“, са жутиим као ћилибар даскама по поду, уђох у једну велику собу. У дну је била, даље од прозора, његова постеља, превучена чистим, белим рубљем и новим, шареним полусвиленим јорганом. Поред постеље мангал са цезвом за каву, коју је он онако болан и изнемогао већ скувао и чекао да ја само дођем.

Поздравих се весело са њиме и после обичног запиткивања, како му је, он трже јорган са својих ногу и ја се изненадих кад спазих, да су обе јако отечене. Рече ми:

— Ето, валах, види како је! Не ваља. Ту је скоро крај...

Тешио сам га и покушавао да убедим, да није то ништа: назеб, реума; проћи ће. Он ме и не слушаше, тако, да ја у маху прекинух говор. — Ћерим се полако подиже на леви лакат, десном руком дохвати цезву, сасу ми каву, понуди, па са једно отегнуто: оооох, завали се на јастуке. Блудећи погледом по таваници, изгледало ми је, као да пребројава оне летвице између широких ишараних дасака. У један мах он се обрну мени целим лицем па рече:

— Кажеш, није ништа; а не знаш бољку моју! Нисам ја отуд болан, показујући руком на своје ноге. Не, валах! Овде, овде је бољка, ударив се шаком по левој страни груди. Ту боли; ту чами и једе, па ће ме тамо и однети, показујући на Гази-бабу, турско гробљиште...

— Па, лепо, кад си уверен, да је болест тешка, јеси ли звао лекара? Ако ниси, да ти га пошаљем, па...

Прекиде ме... и јетко, нешто промуклим гласом рече:

— Ећима! Не. Нити сам звао, нити ми треба; он ме излечит не може!

— Море, иди, богати, Ђериме! Чудим ти се само шта говориш..

— Не, не — додаде он брзо; знам ја шта зборим, познајем ја моју бољку, знам, зашто она овако боли и гуши... Знам ја, знам..

— Па лепо, Ђериме, кад знаш, деде кажи ми, како она боли и гуши. Опиши ми је.

Он ме погледа својим крупним очима, које сада нарочито севнуше; пресави јорган преко трбуха, подвуче јастуке подасе, наслони се, па рече:

— Хоћу, валах, да ти кажем, кад то баш хоћеш; треба да ти кажем, јер те знам као добра човека; а биће ми, чини ми се, и лакше кад ти будем рекао. Чиниш мени и моме Емину, знам, волиш га, а и оно тебе. Али, да ли ти ја то смем рећи? Ти си овде власт, старешина наш, па се бојим да те не увредим, не наљутим, а то нисам рад да чиним.

Заинтересова ме. Рекох му, да се нећу љутити; и да ја код њега нисам дошао као власт, но као његов лични пријатељ.

Он одмахну руком па рече:

— Евала ти! Али опет, је ли „беса“, да се баш нећеш наљутити? А знаш ли ти шта је турска беса?

— Знам, и дајем ти је! — брзо му одговорих.

— Е, кад је тако, примам је и све ћу ти слободно рећи; саслушај је и не прекидај ме; чуј дакле: Од онога часа, од кад ви, Срби, дођосте овде и притискосте целу Македонију, од тога доба овде гори, показујући на срце, — пламти жива жеравица! Пет стотина и више година, моји су дедови овде закопали имања своја. Изродили се; помрли. Ето, погледај гробљишта турска: пуна. Сви су моји стари тамо! Па и ја се овде родих, баш у овој кући. Погледај је, стотине година она овде стоји; наша је, турска, озидана трудом мојих дедова, који се у њој изродише и помреше... И сад све то ништа! Дођосте ви, туђини, да чепркате по нашем огњишту! Шта ћете ви овде? Зар вам је мало ваше земље, тамо, у вашој Србији, но грабите нашу Македонију? Ето, видиш, од тога времена, кад вас овде спазих, од тада ми овде стоји као неки тешки камен, који ме притиска; а унутра, гори, пече, сажиче! Кад сагледам кога од вас, навуче ми се нека магла на очи; под грло почне да удара, да гуши... Не волим вас! Не волим вас! Сви сте ми ви мрски отмичари, који туђе земље грабите — пусте вам остале!...

Ћерим-ага се занео говорећи, да га нисам могао прекинути, сипао је речи као из рукава; а и нисам ни хтео, чекао сам, да каже све шта хоће. Он подвуче руке под јорган, сави их на трбух, притисне свом снагом, одахну боно, па настави нешто слабијим гласом:

— Тебе, још и које како, због мога Емина трпим и Бога ти примам и враћам! Виде ли да кога од твојих поздравих? Не, валах... Ето, сад знаш бољку моју, па си се, ваљада, и уверио, да њој ећим не треба! Однеће ме она, а и боље је: миран ћу бити, јер вас и ваш сој — нећу више гледат...

Узбуђен, али не и наљућен, ја се за време његовог говора стишавах, јер ме на то опомињаше задата „беса“, а још више уверење: да овај прости човек, фанатизовани Турчин, не познаје Историју Маћедоније и не зна за наша права на њу, па му тихо, тоном потпуно равнодушним, одговорих:

— Дао сам ти, Ћериме, „бесу“ и од ње не одступам. Говорио си оно што ти је на срцу и ја сам те саслушао. Сад је ред да и ти мене чујеш и саслушаш, јер ћу покушати да те убедим, да немаш право, кад толико мрзиш нас, Србе — и себи несреће ствараш, јер видиш, како те та мржња раздире.

Окренувши главу од мене, он је, тешко дишући, блудео својим погледом кроз прозорска окна, па кад ја ово изговорих, он се као трже, окрену се к мени и рече:

— Говори, валах, али ме нећеш моћ' убедити... Мирно, не узбуђујући се, рекох му:

— Ћериме, ти си прост човек, једва мало писмен; ниси у животу ништа прочитао. Тебе су приче твојих старих, такође простих људи, занеле и утврдиле: да нема друге вере, до Мухамедове, у осталом, то те и вера твоја учи — и да нема другог царства, сем турског! Није тако, Ћериме. Ми, Срби, нисмо ушли у Маћедонију да је опљачкамо и на силу држимо. Ми смо овде сада по праву наслеђа. Наша је Маћедонија, јер смо је држали и на сабљи са вама, Турцима изгубили! Ви сте је од нас грубо отели пре пет стотина и више година, баш онда, кад су твоји стари из Азије, идући са војском турском, овде, у ову питомину дошли и закопали имања своја — на костима наших жртава... Ти ово можда знаш, а можда и не. Али на сваки начин, да си то морао чути од свога оца или деде. Они су ти сигурно причали,

да су и оне старе рујине, тамо украј Вардара, остаци двора српског Цара Душана, који је држао не само Македонију, но и многе друге земље око ње... — Зато, окај се зле воље према нама, и помири се са „кismetом“¹⁾, јер нашто ти све ово? Видиш да те та непромишљена злоћа у постељу обори. Оно што си мало пре мени рекао, остаће код мене, догод си ти жив. Ништа ти за то неће бити. „Бесу“ моју имаш...

Ни речи ми више није рекао. Приметио сам, није веровао мојим речима; нисам успео да га убедим. А и нашто да то даље покушавам: кад је он фанатик, који ће са својим мишљењем у гроб да оде...

Весело, као да се ништа између нас није десило, ја устадох, пружих му руку, пријатељски га ударих по рамену и пожелех му, да га што пре видим код нашег суседа, Јахје кафеџије, на каву! Ћерим ми такође пружи руку и кад већ бејаш код врата, рече:

— Ја ти рекох оно што сам мислио и оно што ме пече, — па сад ти, а Бог, а душа ти...

— Желим да се што пре видимо; шаљи ми редовно Емина — и полако сиђох низ степенице куће његове...

Кад дођох у вече кући, мати ми рече, да су код ње цело по подне били Ћеримови са малим Емином, који је просто кућу овеселио својим веселим смехом и ћеретањем... Учи своју мајку да говори српски, па кад она погрешно изговори, он је поправља, натерује да понови и смеје јој се, што не може да потреви, и поново се смеје, да се ори по соби...

Ја јој такође рекох, да сам обишао болесног Ћерима — и ништа више... Кад смо сели за сто, да

¹⁾ „Кismet“ — турски: судбина,

вечерамо, моја добра мати, у пола вечере, рече ми: како је чула и од суседкиња Ђеримових, а закључила је то и по изгледу његове жене и снахе, да они врло тешко живе, па је, ако се и ја сложим, одвојила каве, шећера, пиринча, брашна и друге ситнице, да им пошаље и да их тиме колико толико помогне и обрадује...

— Пошаљи, пошаљи; ми хвала Богу имамо, па зашто да не учинимо радост — малом Емину... и његовом оцу....

* * *

...Ускоро сам био премештен; отишао сам из Скопља, тешко се растајући од мога драгог Емина, који ме све до поласка није напуштао... Његов отац је још био у постељи. Са њиме се не поздравих, јер је тешко доћи до њега због жена у кући...

Дани и месеци су прохујали. Наступи и вртлог светског рата... и једног кобног октобарског дана ја пођох као изгнаник са свога огњишта — у далеки свет... Оставих и мајку и Отаџбину своју... С времена на време, у беди оној, сећах се лепог Скопља, Ђерим-аге — и малог Емина...

— Три је године прохујало у грози и несрећи; пребродих мора, пређох брда и долине, снегом засуте или тропским сунцем спржене; прођох државе... сузом изгнаничком оквасих свакодневни хлеб — и једнога дана, ту скоро, сину Слобода Отаџбини мојој... и ја се нађох поново у дивном перивоју, — у моме драгом Скопљу...

Одмах сутра дан по доласку, пожурio сам у турски крај, да обиђем своје пријатеље — да видим и загрлим малог Емина!

Али, тужне вести добих; рекоше ми:

— Ђерим-ага је умро још пре три године; на неколико месеци по моме одласку. Кажу: жуч му

се прелио... Његовог сина Бугари отераше у војску и тамо негде ишчезе. Његова ханума са женом Ћеримовом остаде још неко време у кући, па онда, кад им бугарска војска узео кућу, они се одселише у „Мухаџир-махалу“ и тамо пре две године Еминова мати умре, снаха се преудаде у неком селу у околини Скопља — а мали Емин... оста сам, тако рећи на улици, да после неколико месеци... умре и он...

Потресен до дна душе, са сузама које ми напунише очи, ја остадох пренеражен неколико тренутака пред овом тешком трагедијом једне породице.

Јадни Ћерим! Јадни Ћерим!... Отишао је своме Алаху, који му је отворио врата џенета, за којима је кроз цео живот жудео ...и скратио земаљске муке, које је у њему једино случила његова проста, фанатична душа... Склонио се, да нас не гледа! А шта би рекао: да је дивље отмичаре, Бугаре, видео на своме прагу, који му породицу из куће истераше, једног сина у смрт послаше; малог, веселог Емина на улици оставише... и у гроб отераше — а његову богомољу, „Синан-Војводе“ џамију, са земљом сравнише, и оставише њено мунаре да свету прича дивљаштва њихова...

Без неге родитељске, остављено на улици, на туђој милости и немилости, јадно дете подлегло је и угинуло .. Његови румени обрашчићи; чисте, беле, пуне ручице, које се детињом радошћу и наивношћу некада савијаху око мога врата, сада, пре времена, труну, тамо горе, на Гази-баби ..

Прођох поред порушених турских кућа које татарски војници са земљом сравнише; минух кроз опустеле улице, где се беда и јад међу сиротињом угнездила — и изађох из оног сплета кривудавих

и тесних сокачића, — да се никада више тамо не вратим; јер их је и веза, љубав моја према моме малом, драгом пријатељу, Емину — — смрћу раскинула.....

СКОПЉЕ, новембра 1918.

КАРА-МИЦА.

— Па зар ти опет, Раде? Па докле ћемо ми имати само с тобом посла? Зашто те сад дотераше? Мора бити да си се негде тукао и лом направио!

...Тако сам ословио једног хладног јутра месеца јануара 19.. године у кварту теразијском, кад сам у канцеларију улазио, једног притвореника, по имену Радосава Н., званог „Раде“, који је готово сваког месеца по два-три пута био притваран, — искључиво због туче и нереди.

Кад скинух шињел и отпасах сабљу, наредим жандарму, да пусти к мени Раду.

У канцеларију уђе средовечан, плећат човек, са дугуљастим борама избразданим лицем и необично сјајним очима. Стаде на сред собе, унезверено и узнемирено, погледа ме право у очи, осмехну се па рече:

— Ево, ја опет! Потукох се ноћас код „Централа“ са неким касапима, па они бијени утекоше, а мене сподби жандарска патрола и доведе...

— Па зашто, Раде, увек у кавгу и бој? Зар ти већ није досадило, да те једнако жандарми и патролције везују и дотерују у квартал? Зашто се једном не одканеш тих твојих лудорија? Чуди ме, одкуда то код тебе, кад ти никад не пијеш! Питам увек патролу кад те дотера: је ли Раде био пијан, и они увек извештавају да ниси! Па како то, да ти увек трезан и свестан упаднеш у неку битку? Знаш ли, болан, да чим се неко у нашем реону

побије и кафеције потраже нашу помоћ, сви жандарми у глас викну: то је опет Раде нешто замесио! Досадио си и себи и нами... Ти ниси прост, неписмен сељак, који је из планине амо дошао; имаш чак и два разреда гимназије, а у рукама и златан занат. Видиш како си кршан, здрав и још витак као бор, па зар те није стид да идеш пред жандармима и да те они терају као марву пред собом?...

Код ових последњих мојих речи, Раде у моменту севну очима, згрчи лице и јетко рече:

— Вала, господине писаре, тераће они мене, али ће неко од њих тако настрадати, да се никад више неће сетити, да грубо некога потера... Ја им лепо кажем: идем сам у кварт; не дирајте ме. А она уштва, каплар Милун, вришти: везуј! Е, не знаш, како ми је онда! Да ме и ноћас брзо не везаше, Милун би, вала, покупио црева по калдрми... Испизмио се нешто овај „жаца“ на мене — али мора бити, да му је пред главу...

— Шта ти то говориш, Раде? Знаш ли ти где си сад? Зар ти не појмиш, да се власт не боји твоје претње? Па ја с тобом лепо, као са човеком, а пази ти њега! — рекох последње речи полако и благо са потпуно спуштеним гласом.

Раде се у маху стиша; мрдну раменима, па ме погледа једним нарочитим погледом и рече:

— Е, да ти знаш, господине...

— Шта има, ја више нећу да знам, но што видим, готово сваке недеље шта ти чиниш! Кад год ноћу пођем у патролу и чујем ларму и тучу код „Дуда“, „Два Сокола“, „Малог Париза“, „Старог телеграфа“ или ма у којој другој — знам, да си ти тамо! Познавао сам ти покојног оца, па ми се све чини да он није био такав убојица као ти. Види, погледај се, сав си излупан... На глави ти оцртана

читава мапа од ожиљака — и опет памет ниси добио...

— Таква је моја судбина, господине! Ја нисам крив што сам овакав... У „крви“ ми је то!...

— Како у крви! — у маху се наљутих. Немој то да говориш; то не може бити! Ти си то само чуо, да се тако каже, па си примио за неразмисљене поступке. Да си ти хтео да будеш добар човек и исправан грађанин, ти би то и био, а не би оволико препатио и стотине чуда претурио преко главе... Да си...

У маху ме Раде пресече; не даде ми да довршим реченицу, — махну одсечно руком и рече:

— Не знаш, не знаш ти, господине, шта је у мојој крви, и каква је она! Кад ме саслушаш и све дознаш, после реци шта хоћеш...

— Е, па лепо, Раде, хајде ти седи па ми полако причај, шта знаш о тој „својој крви“, а ја ћу те слушати па ако ме убедиш, да си ти због ње такав, онда нека ти је алал!...

Раде, који се, док ја говорих, понова био узрујао, полако се стишаваше. Његове крупне очи, неодређене боје, које у маху, кад ме прекиде, синусе као две жеравице — постепено изгубише онај сјај и дивљину. Погледа ме благо, питомо; лепо осетих, како ме његов поглед прелива неком нарочитом нежношћу... — Али, опет у маху, једним грчевитим покретом, стеже обе шаке и поче ломити прсте на њима, да они силно у зглобовима пуцаше. Опазих: борио се са самим собом. Направи на лицу једну издужену, пругасту гримасу; рамена му се затресоше и као да са себе свалише неки терет — исправише се... Пређе уморно руком преко чела, стеже слепоочнице, спусти кажи-прсте низ њих — погледа ме право у очи па полако рече:

— Да си мало боље сада гледао у мене и видео шта чиним — много би видео... Али ти то ниси спазио... Нека... Ја ћу ти сад причати, па ћеш се у много чему уверити — па и у ономе, што никако нећеш да верујеш...

...Као што знаш, ја сам рођен у Б..... Родитељи су ми били добри и честити. У целој околини били су цењени и поштовани. Мој је отац рођен у срезу Лепеничком, али... шта те се то тиче... Још као дете отишао је оданде и дошао овамо. Овде је радио, стекао неку цркавицу и оженио се. Друге године ја сам се родио. Он је имао четири брата и једну сестру. Сви су се они поженили а сестра удала и у своме месту рођења остали. Живели су одвојено; никад један с другим. Па и отац мој ретко је одлазио у место рођења; некако, изгледало ми је, да га је избегавао... Нисам га никад питао зашто то чини...

Ништа нисам знао о својим предцима. Трудио сам се, да то дознам, а нарочито кад сам одрастао и већ био у гимназији. Отац ми није хтео никад ништа причати...

И у првим данима мога детињства, ја сам био жив, немиран — и убојица... У школи, на улици, ма где, ја морам наћи разлога да се сваког дана са неким потучем и почупам — иначе, не бих тај дан рачунао да је прошао! На пример пођем улицом; нико ме не дира, нико ми пролазу не смета, а ја тек закачим по некога — и готова битка... У тим моментима „разигра се нешто“ у мојим грудима, почне да лупа; осећам, лепо, као да неко маљицом удара... Што се више љутим и тучем, оно „нешто“ у мени све више и више лупа... Свакад сам био несвесан, шта је то. Али ми је то „добовање“ у мозгу, у жилама, у целом телу пружало толико храбрости и насртљивости, да сам готово увек бивао победилац! Клонили су се дру-

гови од мене као од поманиталог... Кад се сит неког наударам, а нарочито, кад тај јадник побегне окрвављен, ја се тек онда смирим. Онда после једног минута ја се и са свим стишам и на све заборавим. У оваким тучама и ја нисам остајао без исета... Имао си право, кад ми мало пре рече, да ми је на глави мапа оцртана... Ево, на, види: дај прст и пипни по темену; сво је излупано. Ова велика бразда, што је сад на средини напипах, то је од цигленице, кад се потукох са неким рибарима, доле на Дунаву. Тада су ме и кући однели, готово полумртвог... Кад ме је покојни отац видео, боно је јекнуо:

— О, крви Кара-Мицина! Докле ћеш да гушиш и трујеш читаве низове наше фамилије!...

Упамтио сам ове очеве речи; оне су ми стално у ушима звониле, и кад мало прездравих, ја га нађох самог у нашој башти, где нешто чепрка око цвећа и замолих га да ми каже, зашто је онда, кад мене испребијаног донеше, помињао неког Кара-Мицу?

Отац је тада био добре воље; нежно ме погледа.

— Хоћу да ти причам! Најпоследње, и потребно је да ти то кажем, јер треба да познаш „нашу несрећну крв“ — па да се, колико можеш, бориш са њом.. и не даш, да те она превлада! Јер ако не будеш јачи од ње, ако јој се не одупреш — изгубићеш главу, а можда и нешто горе: отићи ћеш на робију или Кајабурму...

Узбезекнух... Очеве ме речи готово уплашише, јер их је он тако полако и убедљиво изговорио, да се оне упише у душу моју... Ја га даље нетремице слушах:

— Још мој покојни отац причао ми је, синко, да смо у нашој фамилији имали једног рођака по крви, који се звао Милосав. То је била огромна

људа; крупна, развијена, кошчата и по нарави необуздана... Са црним, великим брцима и сав маљав по телу. Руке су му биле дугачке, готово од хвата. Носио је старовремско одело. На глави је увек имао висок „алев“ фес, са дугачком плавом кићанком, која је падала низ леђа, преко широког, као крв црвеног огртача, који је при јахању покривао целе сапи коњу. Његов, увек мрачан, поглед, са надвијеним, косматим, црним веђама, које су скривале крупне сјајне очи — није нико био у стању да издржи, а да очи земљи не обори... Па ипак, кад Кара-Мица изађе из вароши, ражљути и разигра свога коња преко вашаришта, тамо, ка Роготу, милина је била погледати га, како као прикован седи у седлу! Широки огртач, лелуја ваздухом завитлан, а обасјан сунцем, прелива се у разним бојама; а као небо плава кићанка, високо одскаче са његових широких рамена, стапа се у боје од огртача — и бије тамо-амо... Никад без оружја није ишао. Његови слави свакада су били са пуним кремењацима, а преко рамена је чешће носио и дугу, танку „шешану“, а у десној чизми, с поља, велики, оштар, дворезни нож... Није се женио, јер је био мрачне нарави и увек готов на кавгу и бој. Сем вина, које је пио у великој количини, да су о томе и приче остале, никакво друго пиће није пио. Кад се добро напије, он обично појаше коња, ражљути га оштрим бакрачлијама, суне низ улицу — и улети са њим у прву механу на коју наиђе! Све из ње прсне куд које. Тешко оном, ко му противстане; тога обично у поњаве кући однесу. — Због овакве његове осционе нарави околина га је прозвала: „Кара-Мица“... Црни Милосав!... Кад он протутњи на коњу кроз улице, сва се варошица затвори... Ћепенци на дућанима само залупају и све стукне у друге одаје, само да се са њим не

сретне... Бивало је случајева, кад овај наш, да га назовем, јадни предак, сретне на друму неке сватове, чак тамо у близини Лапова; подене кавгу за буди зашто и све свате разјури, а по неког и изудара... Кад то брзо сврши, узима младу и младожењу, кума и старојка — и одводи у цркву! — И среска власт зазирала је од њега! Истина, много је пута бивао иступно кажњаван и затваран, али опет пуштан. Одговарао је и пред судом за тешке телесне повреде; одлежао доста апсе, али чим изађе, он опет: „што дикла навикла“, — тера по старом!

— Истина, Кара-Мица је био кавгација и убојца, — али поштен. Није хтео туђу „аспру“ да дирне... Ако прође случајно друмом, па му се неко од сељака пожали, да му је тај и тај, из тог и тог села, украо овцу, дигао са њиве зденуто жито или сено — он, опрости ми Боже, као да га сви ђаволи гурну у ребра, полети с коњем и док не пронађе лопова и врати украђени мал, не мирује! Тешко тада оном јаднику; тај га мајци, никада више неће ништа туђе дирнути, па и да пуну кесу на путу види, — обићи ће је, и не би је смео узети, јер, кад би то и хтео, — плашио би га Кара-Мицин поглед...

Мој се отац мало замисли па онда продужи:

— Па и ја, синко, да ти признам, примих ову крв нашег претка. Сећаш ли се шта учиних са оним сељанима, што не хтедоше да стукну кола, кад пре неколико година идосмо на вашар у Коларе? Памтиш, сигурно, како су они онда настрадали, да су се чак и својих кола ратосиљали... па прснули куд који... Знаш ли шта би са нашим „алатом“, кад се оно уаруми?

Ја се сетих свега тога, па ме жмарци подиђоше... Цело ми тело задрхта па рекох:

— Знам, оче; памтим шта је било са оним сељанима и како су они прошли, кад си ступац из њихових кола ишчупао и чуда са њима направио... Сећам се, и кад оно, пре извесног времена, пођосмо колима до Бањичког Брда, да се провеземо, а наш „алат“, кога си ти силно волео, застаде код „Стефановића механе“, па даље ни мрднути... Ти га шибаше, и у маху, кад ти то досади, нареди ми да се скинем са кола, стаде пред јадног „алата“ — и свих пет метака из свога револвера сасу му у чело! Бедни наш „алат“, пропе се и паде мртав између колских руда...

— Да, да, синко, тако је било... У оним моментима, као и у многим другим, наврла је у мени крв нашег несрећног Кара Мице... Учиних оно, зашта се кајем и сада.. Али, ја то нисам свесно урадио, већ онда, кад је то заповедила „његова крв“... Па и ти, дете моје, страдаш од те немирне крви. Ево, види какав си: сав у фачле и фластере! И у теби она струји; само, све ми се чини, још јаче но код мене... Ти се некако „изметну“ и поста одсечена глава Кара-Мицина. А тако се и прича: да се предци јаче појављују у трећем и четвртом појасу... Али, — ту ме добри мој родитељ нежно загрли, засузи, па полако рече: где она да се сва у тебе сручи... јадно дете моје...

Хтео сам да дознам, шта је најпосле било са нашим несрећним претком, па га прекидох и запитах:

— Молим те, оче, кажи ми, шта је најпосле било са нашим Кара-Мицом?

Уморан и невесео, отац ме благо погледа и продужи:

— Јадни Кара-Мица, јер њега ипак треба и жалити — уби једне године на нашем вашару, готово низашта, председника општине, и би осуђен на двадесет година робије у тешком окову. Отац

ми мој причаше, да је овде у казамату и умро... Управо, он и није умро природном смрћу, но је на спавању премлаћен оковима са ногу других осуђеника, који се договорише, да га једне ноћи убију... Свима је њима био досадио, јер их је за мало зашта све од реда тукао! Његова бујна природа, спутана у окове, још је несрећније делала, те је био све свирепији, па су његови другови муке са њим мучили, — и најпоследње му и главе дошли....

* * *

— Потребно је било, да те прво упознам са мојим претком, Кара-Мицом, — да би могао мене познати, па тек онда дати суд о мојим поступцима... Ја и ти смо већ давно заједно: ти као полицајац, а ја као вечити кривац... Затварао си ме и кажњавао небројено пута; али никада као лопова и варалицу, но све због моје бујне природе и „зле крви“, која ме гуши и не да да овај кратки век мирно проживим... О, да знаш, како су по неки пут тешки часови, што их проживљујем? Борба између мене и овог мог несрећног претка, Кара-Мице, који се уселио у мене, у крв моју, и господари мноме, — тако је грозна и тешка... Покојни отац рекао ми је: одупри му се! И ја то чиним; чиним врло често са таквом енергијом, да јој се по неки пут и сам дивим! Знаш ли, болан, да наступи час — кад и по неку увреду отрпим!... Чуј, ја је отрпим!... И кад Кара-Мица почне „одоздо да ради“ и да ме подиже, — ја му се одупрем; тешко, врло тешко... Борим се са њиме, у себи самоме, више и теже, него ли са читавом поворком — твојих жандарма... Он наваљује, управо наређује: удри, уби! Одупрем се њему; одупрем се крви својој, која ври, кључа! Ох, та то је исполинска борба, којој је мало ко

дорастао! Зар не видиш како изгледам: подбуо, са накострешеним мишићима на лицу и свакад са свима нервима у покрету... Ево, пази, и сада осећам, где се мој предак у мени јавља: хоће кавге, крви хоће! Не да он, да му нико противстане... Не да Кара-Мица, да моја глава, са крвљу његовом, доле клоне и изгледа: као да за милост моли... Он, кроз поглед мој, гледа сада у тебе; његова несрећна крв кроз вене моје сада струји, — гори и сажиже ме...

— Остави ме, остави ме! Зар не видиш борбу моју са њиме? Зар не осећаш колико је моћан, јер морам да се саламам пред вољом његовом?

...Јадни Раде једним одлучним гестом, у коме је узело учешће цело његово биће, тресну стегнутим песницама у страну; искрљешти очи и тако оста само једну две секунде — и у маху погледа ме уморним, благим погледом...

Победио је! Његов несрећни предак стукнуо је... Раде је био као поново рођен: благ, мио, разговоран и весео — као да се сада, само пре неколико минута, није ништа десило...

Узбуђен, уверен и утврђен у патње његове, остао сам са њиме још неколико тренутака у разговору; поручих му каву и понудих цигаретама — па онда одох до господина члана и измолих да га не казни, јер ми је, рекох му, дао реч: да више неће кавге замећати.....

...Дани су пролазили... Године су се низале... Једнога дана, пред сам почетак рата са Турцима, одох у Горњи Град, да се прошетам. При самом улазу на другу капију, више градске амбуланте, наиђе поред мене једна група осуђеника. Не бих се на њу ни осврнуо, да ме не узнемири звекет ланаца на њиховим ногама. Окренух се: и мој се поглед у маху заустави на једном познатом лицу,

са светлим очима и тешким оковима на ногама...

Познадох га: то је био несрећни Раде!

Из груди ми се оте прво уздах, па онда гласан узвик:

— Зар дотле, Раде?

Диже главу и погледа ме; у први мах ништа не одговори, но само полако подиже једну ногу и показа окове, па онда тихо рече:

— Ево, види, чиме ме мој Кара-Мица дарова! Ово је он носио и под овим теретом душу пустио, па и ја дочеках — — да на сваки начин тако завршим...

— Зар га не победи?

— Не могах! Силнији је био од мене, па ме натера на зло, да и ја крв људску пролијем...

— Па како то би? Кад доспе догде? Кога то уби?

— Убих човека ни крива ни дужна... Убих га, јер тако „он“ нареди!

...Не разумевајући овај наш кратки дијалог поворка се осуђеника крете полако преко моста. Тешки окови тупо зазвонише, да ми њихов звук у мозак допираше...

Узбуђен до најнежнијих осећаја, посматрах гомилу јадних људи која одлазаше... Очима тражах повијену силуету његову — и јекнух:

— Јадни Раде! Јадни раде!.....

КРФ, јануара 1918.

„КАФЕ-ШАНТАН“.

...Из добре је породице. Дедови су његови записали своја имена у српској Историји у ратовима за ослобођење. Он је био чиновник, али се тамо не задржа дуго. Његов живи темпераменат тражио је промене. Није био задовољан са једноставним склапањем „биланса“ и свакодневним завођењем рачуна по канцеларијама. Пиштољима и дугим „шешанама“ прошло је време, није више могао поћи са њима као његови претци — но је ударио са свим другим путем. Кад би некако његови дедови могли да устану из гробова и да га спазе за „келнерајем“ како прима „тантузе“ за источено пиће и узето јело са „шубера“ — они би се од њега окренули и поново полегали у гробове своје, молећи, да се на њих навали још теже стење, само да се више не подигну и не гледају свога потомка... Али, тако је морало да буде! Време јури и руши све за собом. По некада оно се дрзне да поруши — и традиције...

Он је оставио своју службу и узео под закуп највећи „кафе-шантан“ у вароши. Као дете новог времена, проценио је: што ја да се целог свога века бакћем са „суфицитом“ и „дефицитом“, кад ми је овде сигурнија рента. Говорио је: истина, не спавам као остали свет што чини, али све једно: претворићу дан у ноћ... Кад сви спавају, ја ћу „печалити“; кад сви устају — ја ћу се одмарати...

Посао је сваки часан, само кад се на часној основи ради. Па шта се најпоследје има и њему пребацити? Ако се хоће да одмерава на „драм“, зар су

часнији они трговци, који чивит продају или они што метром свилу одмеравају? Трговина је и основана у неку руку на превари: купио сам за осам гроша, гледам да ти то исто продам за шеснаест! Законом је допуштено, моралом одобрено — па зашто и не? За богата човека каже се: алал му вера, радио па и стекао! За сиромаша: пропалица, прође му век онако... Све што се сагледа лепо и величанствено, трговином је стечено; она подиже и даје инстинкт народима... За њу се најпосле и крв људска пролива. За неко, до скоро непознато острвце или некакво мало морско или речно пристаниште, заметну се ратови народа, само да га се неко што пре докопа. На њему лежи више пута будућност кога народа: благостање читавих нација... Ко ову истину благовременно уочи, види и пође трагом светске политике, основане на трговини, тај ће и имати и бити срећан... Оглуши ли се о ту истину: ено му рало па нека преврће тврду утрину и глође недопечену проју — или нека чека први у месецу, да као какав службеник прими за живот новог времена ништавну пару...

Наш јунак схватио је правилно живот; оставио перо и хартију — па се дохватио модерног полића... Закупио је кафану у коју сав онај свет, који лако у животу дође до новаца, гледа где ће да га што пре и остави. Из сопственог искуства знао је, шта поколење које је наишло, воли и хоће да има — па му је он то и створио. Жудњу за музиком и песмом, задовољио је; бес, да се сваки види у своме богатству, удесио је да се оно и види; а ради увесељења ставио им белосветско женскиње... Поред овога, ту су фина јела и пића, ту је све оно, што је стародревни запад у векове измислио: све је набавио — и онда засео за касу...

Треба дубоко промислити, па ко хоће, нека га најстрожије суди, али до правилне осуде не може

доћи... Сваки ради свој посао. И онај што продаје „хват“ дрва по четрдесет динара, као и онај, што обичан „циц“ цени три динара метар...

И заиста, он се трудио: прво, да што више стекне за старе црне дане ревматизма и других болести; а друго, да и својим посетиоцима пружи задовољства.

Свраћао сам му ретко, али кад дођем, седим по читаве сате у неком углу и посматрам оно шаренило. Нико од целе оне гунгуле није разумео мој поглед, до само он... Обично кад ја дођем, прилазио је моме столу и преносио своју ручну касу са „тантузима“, те му је ту послуга плаћала изнето пиће и јело.

Рече ми једном:
— Гледаш ме и чудиш ми се како све ово могу да сносим? Шта ћу, зар не видиш, да сам сав процветао!

— Ја немам ништа да ти пребацам. Ти радиш један посао законима земаљским допуштен. Не удараш у добош да ти свет долази, не зовеш, па чак се и не рекламираш, као сваки обичан трговац што чини за своју робу. Па ипак свет се, као што видим, овде гомила. Хоће забаве, жељан је разнођења; пружио си му га и наплати му га. Да подигнеш цену кави и на два динара, опет би они долазили — јер си ти умео да им погодиш укус...

Охрабрен мојим одобравањем, он ми рече:
— О, да знаш, каква сам све чуда овде видео за ово време од кад почех да радим.

Заинтересова ме. Ја сам и из раније знао, да се по оваквим местима где се свет из „бољег“ друштва прикупља, може што-шта интересантног чути и видети — па га замолим да ми прича, али тако, да он и не осети, да сам јаче заинтересован.

— Шта ћу да ти причам? Ја управо и не знам с кога краја да отпочнем... Сви су ми ови налиц-

кани људи одвратни. Кад по некада помислим, да сам се некада и ја „штоглио“ у млађем добу да на иста места дођем и много пута оставим и последњи грош — ја се стидим... Годинама сам ја остављао и здравље и новац по оваквоме диму и напарфимисаном ваздуху! Многи је и многи туђин завезао по коју стотину добијену од мене, насмејао ми се — и отишао да прича најружније о нама „оријенталцима“...

Он прекину говор, да би дочекао своје редовне госте који се појавише на улазу.

Поред мога стола прође једна група странаца. Све млади људи; у фином оделу, скројеном по најновијој моди, избријани, напарфимисани, са рукавицама на рукама. Келнери се растрчаше, прихватише горње капуте и они поседаше за један велики сто с десна, у близини „бине“, где певачице свих могућих народности и уметници разних вештина, показују своје знање и забављају посетиоце.

Мој се пријатељ врати па продужи:

— Ево види: ово су све млађи чиновници разних страних посланстава. Овде се скупљају сваку ноћ. Сваки од њих има по неку пријатељицу међу оном масом певачица, које се покупише овде из целог света. Видео си чак и једну црнкињу... Овај засићени свет да се поломи за њом. Јадна, мала дивљакиња, доведена из Занзибара или негде тамо испод Хималаје, у чуду је шта све чине просвећени „белци!“... Погледај тамо на онај сто испод онога великог огледала, ту је сваку ноћ тај старац, наш пензионер. Не може да спава, па овде одседи ноћ. Тако он већ годинама. Све могуће генерације певачица и „жонглера“ од пре петнаест година што доспеше у Србију — познају га. Седи по целу ноћ и „зевзечи“ се са њима. Све га оне зову „тата“. Он се на сваку њихову шалу смеје, сваку лудорију одобрава; све га као какво дете занима.

Сваку нову певачицу или „жонглерку“ другарице приводе и њему престављају и он је прима као „своју кћер“. Зна добро стране језике, па кад још не почне певање, све се оне окупе око њега и настане један урнебесан смеј и шала. Научио старац „да гледа у лампу“, па му та навика остала — и дај боже, да га једну ноћ одавде укученог не однесу...

Локал се све више пунио гостима, тако, да око поноћи већ није било места. Мој је пријатељ био јаче заузет око примања „тантуза“, јер је из келнераја читава војска келнера износила јела и пића. Пуцају запушачи на бутелама скупочених вина, пени се шампањац, разносе се „бифтеци“ и разна печења... Право старо римско пировање...

Кад се овај богати и беспослени свет навечерао уз песму и играње певачица и кад је она престала, јер је већ један час по поноћи, а само оркестар свирао, онда се кроз вратаоца, што из сале воде за „бину“, поче да искупља женскадија, већином у оном истом кратком костиму, голих ногу, руку и плећа... Разместише се и поседаше свака код свога познаника и пријатеља — и опет наста вечера... Оне су се постарале и за своје нове другарице, које још нису стекле пријатеље, па их приводе столу, представљају и онда све поседају уз весели жагор. Говори се на свима могућим језицима — само се српски слабо где чује. И наше „јуноше“, неки банкарски чиновници, говоре са њима немачки, француски. Школовали се на страни, па научили само језике и сад им добро дошло: помоћу њих спљискаће брже и здравље и новац...

Кад се и по други пут издала вечера, шампањ, колачи, ликери, скупочени кремове, чајеви, кава, какао итд. итд. и мало посао одујмио, мој пријатељ рече:

— Извини ме, видиш, шта сам посла имао! Није лако овај „изгладнели“ свет нахранити и све задовољити, па и наплатити... Треба пазити и добро очи отворити шта се изнесе. Ако промакне ма и једна бутела вина, губим најмање дванаест динара, а ти знаш какви су наши келнери... Ако не „забуши“ газду, „забушиће“ госта сигурно. Већина од њих не рачуна да је што зарадила, ако и такве добити нема. Сви они лепе приходе имају, али никада марјаша. Кад овде престане пред зору посао, они, место да оду да се одморе, забију се по неким кафаницама, па ударе у коцку. Треба само видети колико се новаца тамо проспе...

Рекох му да ја то врло добро знам, јер сам их толико пута растеривао, затварао, — но да ми каже, која је она грациозна певачица са оним силним драгоценостима на себи, што се гордо шета крај стола као нека владарка?

— То је Румункиња, родом из Букурешта. Као што видиш, лепа је, а и врло образована. Причале су ми њене другарице, да је у Букурешту имала за пријатеља неког румунског бојера, те га оставила без имања и пара. Пропутовала је са њим готово цео свет. Кад му је новаца нестало, она га је напустила. Сад јој је тридесет и четири године, па видиш како је још заносно лепа, а замисли каква је тек била у двадесетој и двадесет петој, кад је ономе шћердала имање? Она не седа за сваки сто; очекује своје госте — сад ћеш видети када се појаве „високе“ личности из Н. посланства. Њен је проценат увек највећи, не прође ноћ, а да она на њему не заради по две до три стотине динара...

Нисам знао какав је то „проценат“ овога, да га назовем подземног света, па га замолих да ми објасни.

— Ево како: свака од ових женскиња има од мене по једну трећину од целокупног пића које

се потроши за њихов сто. На пример: једну флашу шампањца обичног продајем по тридесет динара, она добије десет; једна флаша „Бордо“ петнаест динара, она има пет. Тај се проценат протеже и на кремове, за једну ноћ каву, чај, какао, ликере, итд. Овој Румункињи дајем проценат и на јело, јер је у стању да по пет-шест пута вечера... Па не само то, она уме тако вешто да се направи „напита“, — и онда, кад већ не може да пије више, јер кад би човек и воду пио онолико, колико она саспе у себе шампањца, надуо би се као фрталче — она онда „случајно“ обара пуне флаше са вином, просипа кришом под сто, нуди шампањцем целу околину — па и оркестру шаље а нове бутеле поручује. Она то чини само с тога, да би рачун био што већи, па разуме се, да би и она имала што обилнији проценат. Никада она није била пијана, као већина ових других; увек трезвена — и са тачном прибелешком, колико је за њен сто пића и јела потрошено, да не би ни једну бутелу изгубила. Она ни једног од својих гостију не воли, нити је ко са њом ступио у ближе односе... Све њих она вуче за нос. Рече ми једном: одвратна ми је ова жгадија... Али ипак и она није хладна стена. Погледај у оркестру оног првог виолинисту, што не скида очи са ње, Пољак је; то је њен пријатељ. Са њим заједно и станује и њега лудо воли. Знаш ли само откуда та љубав? С тога, што је он веома музикалан као и она. Све што тањиром покупи за време певања и што наплати од свога процента — њему предаје. Воли га и боји га се, и кад он пође, и она мора... Истина, то се све вешто ради, да гости не осете њихову заједницу, али њој је то врло лако извести, јер је, као што ти напоменух, увек трезва — а они пијани. Она сваки пут успе да дотури пред полазак своје пријатељу прибелешку о ње-

ном проценту, те он за време паузе дође код мене и обрачуна се. Са њиме путује кроз свет већ годинама; он јој је као неки импресарио; ако си гледао у позоришту комад „Трилби“ — ето, то је Свенгали...

И заиста, око пола два часа дође висока госпоштина из посланства Н. Сви учтиво прилазе Румункињи, клањају се и љубе је у руку... Онда поседаше за један нарочити сто, раније заузет за њих — и наста пировање...

Паде ми у очи један Јеврејин, иначе мој познаник, који иде од стола до стола, смеје се, задиркује поједине, тапше их по рамену, седа на своје место па се опет диже, прилази понеком, разговара, шапуће итд. — па запитах за њега:

— Ама зар и овај наш Јеврејин упао у ове кљусе?

Он ме погледа, насмеја се, па рече:

— Добро си га спазио... Е, тај није за кљусу — он је сада на своме „послу!“ То је такав довитљив човек, да се може руковати са оном Румункињом... Ту је сваку ноћ. Обично долази између два часа по поноћи, а неки пут и доцније. Он затвори своју радњу у осам у вече, оде кући, вечера, легне — и пред зору се појави: обријан, брижљиво обучен, испаван... Тада је већ цело друштво овде пијано. Он познаје све: и странце и наше. Зна шта ко кесом вреди. И онда, ако ко „случајно“ нема при себи четири-пет стотина динара, ту је он на помоћи. Ено тамо, у собчету до келнераја, што служи за оставу посуђа, ту је његова „канцеларија“. Тамо он износи меницу, онај попуњава, потписује, прима новац и оба весело излазе: један што је дошао до пара, а други, што је добро зарадио... То је мој вршњак и он је у младости остављао паре по оваковим радњама — па сад гледа да поврати готовину и узме интерес... Исто као и ја...

Он ми је од велике користи, дође баш кад се плаћају рачуни... Више пута се успава па не дође у обично време, те или ја или поједини гости шаљемо по њега...

Он је ово изговорио брзо и весело, као да прича о добротинству неког благородног Самарићанина... Научен сваке ноћи на овакове сцене, свикао је на њих. Па и мени су многе и многе такве „операције“ биле познате: где један потез на меници или облигацији упропасти често пута читаве породице... То је једно друштвено зло и њега ће бити докле год и лакоумислених људи. Престоница је пуна типова: једни који немилице разбацују своје потписе на меницама, и других, који по Судовима преносе на себе тапије њихових имања. Један је од таквих и овај Јеврејин, који се као буљина ноћу појављује — и гомила своје богатство... — Мене је за овај мах више заинтересовала ова шарена гомила, те се реших да останем до краја и сагледам разилазак овог „ноћног“ света...

Већ је три часа прошло. Оркестар је престао да свира. Музиканти пакују своје инструменте. Дебела „пијанискиња“, некада, у млађе доба певачица, не може ни сада да се одвоји из „своје средине“ — па се здружила са диркама гласовира. Устаје, скупља ноте, затвара пијано и у групи музиканата седа за један празан сто. По неки полунапит гост прилази јој, разговара, шали се, бенави — и поручује да пије и једе шта хоће... Поједини се столови већ празне. Рачуни се плаћају; банкноте шуште, а ситнина у кожним келнерским кесама окаченим са десне стране бедара, звекеће и пада по столовима... Жагор и ларма. Момци истрчавају да заузму фијакере... Парови излазе... Румункиња „пијана“, загрлила ћосавог, ружног старчића, саветника посланства, и док се остало његово друштво занима са својим пријатељицама, — она му

доказује, како га силно воли... На њен миг прилази учтиво келнер, клања се са писаљком у руци. Он вади новчаник из унутрашњег шпага и даје јој да узме новац и плати рачун. Она умиљато као мачка, грациозно прихваћа и броји келнеру стотинарке... У њеној је близини и први виолиниста. Она „страсно“ милује јадног чичицу и пита колико да да музици, он већ задремао од силног пића, старачке немоћи и неспавања, маше руком, — она показује једну стотинарку, он одобрава и уморно пружа смежурану руку да је загрли... Она се као змија измигољи — и упада цела у велику скупоцену бунду, коју јој услужно придржава благодарни виолиниста — и са њиме брзо одлази... Пролазећи поред нашег стола, она подиже лепу, малу руку, начичкану брилијантским прстењем, ставља са грацијом на усне и мило баца пољубац моме пријатељу, који је услужно испраћа до излаза... Сви су троје добро зарадили — али, мени се чини, највише „први виолиниста“...

Запитах га кад се врати:

— Колики је Румункин ноћашњи проценат?

Он отвори своју ручну књигу, прегледа њену „партију“, сабра и рече:

— Две стотине двадесет и пет динара!

Изненадих се и рекох:

— Ако бога знаш, зар толико од једног сата по поноћи; ево, сад је тек три и двадесет?

— Зашто се чудиш? Требао си да видиш, колико је тамо шампањца однето, колико обичног француског вина, ликера, па силно јело. Зар не спази, да је она све фазане поручивала? Па онда обично вино, пиво и кава послата музици; а где су колачи, чоколаде, кремове...

— Онда по томе рачуну, онај је јадни чичица платио шест стотина седамдесет и пет динара!

— Тачно. То је још ноћас добро прошао... Е, мој пријатељу, плаћао је он рачуне и од две хиљаде динара за једну ноћ, кад овде певаше пре неколико месеци једна лепа Шпањолка, Елвира... Сад се опет заљубио у ону „хијену“, Румункињу — па „црче“ старац! Но, ништа је то за њега... Аристократа, племић, богат и сам, а и плата и додаци велики, па зашто да и не троши — кад сам види да неће дуже живети од две-три године?...

Мој је пријатељ имао право. Онај јадни старчић, са свима могућим титулама, и са десет имена, која се никако упамтити не могу, никада ништа није радио. Претци су му оставили нагомилано благо, ко зна како стечено, а он, не знајући вредност новцу, јер га није својим знојем и трудом зарадио — разбацује га и равнодушан је према њему.

У тај мах крај нашег стола наиђе и он са својим друговима, много млађим од њега. Један га од њих са поштовањем придржава испод пазуха, нешто му весело говори. Он тромо корача, љуља се и често пада целом тежином тела на руку онога, па онда застаје да запали цигарету, можда већ шесету те ноћи — и опет гегуца, готово поигравајући, јер га ноге од старости и реуме више не држе — излази на улицу и заваљује се у кола, да на сваки начин одмах и заспи...

У кафани већ више никога није било. Часовник означаваше четири по поноћи. Устадох и поздравих се са својим пријатељем, и он ми тада рече:

— Ово је само бледа слика, коју си ноћас запазио... Пазар једва ако је прешао три хиљаде динара... Наврати ти неко вече одмах по првом у месецу, па ћеш овде чуда видети! Сагледаћеш и наше, како по два и три пута вечерају... То су

већином они, који су прошли мало света, видели како се тамо живи — па хоће да имитирају... Али не иде... У оваквим радњама и велики су издаци, па су, разуме се, и цене свему готово невероватне: овде нема погодбе и ценкања! Нико ми од странаца још не рече: скупо продајете флашу шампањца! Плаћа сваки од њих, јер има, а и научио је кроз живот на те високе цене...

— Па лепо, како онда ови наши млади „бонвивани“ који овде у црном оделу и високим крагнама и глазе-рукавицама гамижу преко целе ноћи?

— Знам; кесе су им готово свима мршаве, па за њих и друге цене имам. Пију они обично, јеличко вино: хајде, велим, нека се и они „прочаршијају“ — странац ће ми све платити...

...Кад сам у праскозорје полако корачао својој кући да прилегнем и одморим се од ових силних утисака, премишљао сам о оним јадним, ноћним типовима које на пировању сагледах — и сажаљевах их...

БЕОГРАД, 1901.

ПРОСЈАКИЊА.

Многи је Београђани добро познају. Висока, сува, озбиљног, продирућег погледа. Увек у црнини, од сунца избељеном, поцепаном оделу. Забрађена старом шамијом, којој се првобитна боја не може да означи. Са ципелама искрпљеним и кривим потпетицама, — она је полако корачала београдским улицама. Никада је нисам спазио да пружи руку и моли за милостињу. Она иде, па ако јој пролазници што пруже, прима немо, без речи захвалности. Свако јутро сам је сретао кад од куће пођем за канцеларију. По некада сам јој и сам пружао по коју пару...

Из централе престоничке полиције наредба је за наредбом стизала, да се беспосличари гоне, а просјаци са улица склањају; па оне, што су сами или са вођама придошли из околине, прогањају у њихова места рођења, а варошки упућују Општини, да се она о њима стара. Улице морају бити поштеђене од њих. Кwartови су ове наредбе извршивали, али је тешко било са свим их уклонити. Некако и наши жандарми били су у овоме мање енергични. Ако треба да се боре и са најокорелијим зликовцима, са револверима у руци, они су радије полазили, ма да су им у више прилика и животи у опасности — али, готово сви до једнога, били су добродушни према просјацима и нерадо су их приводили кварту, већ су их само пребацивали у други реон и они из других квартава у други, и опет остајали по вароши.

Једном им пребацим ову немарност и они ми рекоше:

— Па како ћемо, господине писаре, гонити оне од којих је и Бог дигао руке? Кад потерямо кога од њих у кварт и пођемо полако за њима, док они на својим штакама гегуцају, богораде, моле и преклињу, — искупи се маса света, па нам се чини, да нам се сви они смеју...

Заиста у неколико имају и право. Али, зар је мало послова које полицијски органи морају да извршују, који се буне са њиховим осећањима, па ипак се раде? Наредба постоји, служба захтева — осећаји постепено отупе...

Па не само простодушни жандарми, но и чиновника је бивало, нарочито оних, који тек уђу у службу, који никако нису хтели да гоне просјаке. Али, кад наредбе учестају, па и казном запрете старешини кварта и чиновницима — онда се мора...

Па најпосле, неугледно је и за саму варош видети по њеним улицама гомиле просјака, а нарочито у центру, где је највише странаца, који одмах у својим путописима развезу: како их је у престоници српској више него и у Цариграду — и Неапољу...

Једнога дана наредбом је наређена потеря. Ја сам тада случајно био дежуран у кварту, те сам морао остати у канцеларији да примам беспосличаре, које остали чиновници покупе по вароши и спроведу ми их ради саслушања и доношења пресуде.

Међу осталим спроведеним лицима тога дана, доведена је и она просјакиња, коју сваки дан виђам. Осећао сам неко нарочито сажалење према овој старој жени, која мирно у углу ходника седи на клупи, не говори ништа, не моли, не протестује као остали. Опремим пресуде за све друге и по-

шаљем господину члану на потпис, а њу нарочито изоставим, са тврдом намером, да после одем до старешине и замолим га, да је за сада ослободи.

Наредим жандарму да је пусти мени.

Она уђе полако и ни једне речи не проговори. Стаде на средини собе, на ме сасвим мирно гледаше.

Посматрао сам је неколико тренутака. Њено бледо, суво, измучено лице, преко кога је — дубоко урезаним борама — глад и беда оставила своје трагове, изгледало је као у светитељке... Запитах је благо:

— Одакле сте родом, стара?

— Одавде.

— Како одавде! Јесте ли баш из Београда?

— Јесам. Овде сам рођена; доле, на Сави.

— Ко су вам били родитељи?

Она ми рече име, али та стара породица није ми била позната, па продужим да је испитујем:

— Кога имате сада од фамилије?

Ћути. Гледа блудећим погледом преко моје главе. Ја понових питање. Она полако рече:

— Имам сина.

— Па зашто онда просите и допуштате да вас полиција гони по улицама? Ја вас виђам свакога дана по вароши.

Сирота жена заплака — и ни речи да одговори.

Приђох јој ближе, наслоним се на свој сто, па јој рекох:

— Станујете ли ви код вашег сина? Како се он зове?

— Нисам код њега, господине, већ годину дана. Отерао ме син од куће, а тако и његова жена... Он се зове И. Н., чиновник је овде...

Изненадих се. Познавао сам врло добро господина И. Он је виши чиновник једног Министарства. Рекох јој да седне и да ми исприча зашто

ју је син отерао из куће и у опште све да ми каже, да бих јој помогао.

Полако седе на столицу. Извуче леви рукав од прљаве одеће, обриса њиме сузе, па рече:

— Ја сам из добре породице. Отац ми је био трговац. Имао је у своје време радњу код Старог Здања. Умро је давно. Удата сам била овде у Београду за једног бакалина и са њиме изродила четворо деце. Он умре врло рано, те сам се са њима мучила и злоупатила. Прала сам туђ веш и радила по кућама, само да њих однегујем и школујем. Најстаријег дала сам у Подофицирску школу. Он тамо умре, а убрзо за њим још двоје: све велики и одрасли... Остао ми је само И. Он је свршио школу, ушао у државну службу и постао чиновник. Оженила сам га. Има и он сада четворо деце. Живела сам код њега у кући, али се никако нисам могла слагати са његовом женом. Из дана у дан свађе. Признајем, и ја сам била крива. Туга за изгубљеном одраслом децом и оне патње, што их у животу имадох, утицаху јако на мене, и што да кријем, ја се постепено пропијем... Сваку пару дадох за ракију. Кад се напијем, ја заборавам ону тугу, оде ми некако из памети; па ми тако добро чини... Трпели су ме, али једнога дана, а од тога је времена већ година прошла — затворише ми врата своје куће. Остадох на улици... Нигде никога више нисам свога имала. Да радим већ више нисам могла — и онда, ево, пођох београдским улицама у прошњу. Више пута сретала сам свога сина на улици; молила га да ме прими, плакала — али... без успеха, он је увек остајао тврда срца... Можда би ме он сиромах и примио, али није смео од своје жене... Да ме више не би сретао, он је ишао другим улицама, а послужи пред својом канцеларијом наредио је да ме тера са врата и не пушта њему — јер му ја, вели,

нисам мати... Разболела сам се, те остадох у Варошкој Болници два месеца. Извештавала сам сина, да сам болесна и молила га да ме обиђе... Ах, господине, ни једном ме није обишао: стидео ме се... Па ипак, ја не кривим толико моје дете, може бити и он пати због моје несрећне судбине — али његова жена...

— Па кад вас већ не трпи код себе, да ли вам даје издржавање?

— За ову целу годину дао ми је свега тридесет динара. То ми је једном послао — и више ништа.

Јадна жена! Јадна мати!.. И опет божанско материно срце не проклиње своје дете, крв своју... Оно увек нађе за њега оправдања...

Косну ме до суза судбина ове жене, па је запитам где сада станује?

— Седим у једној собици у Палилули. Плаћам пет динара месечно. Имам неколико кућа, које ми редовно дају милостињу и од јела што им остане; а и по неко удели ми штогод, кад прођем улицом...

— Па јесте ли се који пут обраћали Општини за помоћ?

— Јесам, у неколико маха. Увек сам одбијена, рекоше: имаш живог сина, па нека те он и помаже! Ми и иначе имамо доста сиротиње. Говорили су ми, да се жалим полицији на њега — али ја то нисам хтела...

Дадох јој неки грош, па јој рекох да изађе и чека у ходнику, а ја одох код господина члана и испричам му историју ове јадне жене. И њега дирну тешка судбина њена, позва је к себи, па је и он пропита по нешто, отпусти, а мени нареди да одмах напишем писмо њеном сину за његов потпис — прекорем га што је својој мајци допустио да проси по улицама и позовем га да је прими к себи и води даље старање о њој.

— Она је умрла у болници још пре три године. До последњег часа просила је по улицама...

Оте ми се уздах:

— Има Бога!

КРФ, 1916.

ПОТЕРА.

...У оно, давно време кад сам служио у београдској полицији, наређиване су врло честе потере на беспосличаре и људе, који се труде, на све могуће недопуштене начине, да на туђ рачун проведу свој век... Не знам, нити ме се тиче како је сада. Причаћу вам о оном времену...

Другови су ми сви били вршњаци, млади и здрави: послу своме предани, јер су своју службу безгранично волели... У лепој, загасито плавој униформи, све само најфинија чоха, већином скрајана код најбољих мајстора београдских, припијала се уз тело наше. Прса пуна, ход темељан, а са младићским правим стасом — милина нас је била погледати...

Са пуно љубави према служби и положају своме — верно служисмо. Ништа нас не могаше збунити: остадосмо јој до краја предани. За гô нож за њу да дохватимо! Сви смо у двадесетим годинама, а оне и оштрици ножа одолевају...

Сви се надметасмо, ко ће бољег успеха у служби имати — ко ће бољу униформу скројити...

Политичка борба ври, кипи — али она је далеко од нас — ми знамо само за нашу дужност. Нико је не може пореметити или друкче окренути. Ако се ко од другова наших и уплете у политички вртлог, сви га прекоремо; ако понови, избегавамо га... Полицијски чиновници имају само да слушају и извршују законе, наредбе својих старешина и да су далеко од политичке ломњаве.

Старешина кварта био нам је као неки символ: Бог... Ми смо га волели и поштовали. Он наређује, ми извршујемо. Уздасмо се у његово животном искуство, седу косу: уверени смо, он неће погрешити...

— Благо Отаџбини нашој, којој онако одано служисмо... Тешко ономе, ко се успротиви земаљским законима: заклетву смо своју на њих положили...

Урешени у лепу униформу, мирни и сталожени, горди на звања своја; а похваљени од старешина својих да смо пример службе — трудили смо се, да будемо још бољи.

За створа од двадесет и пет година нема замора. Чисте душе, убеђен у своју дужност, он је извршује: задње мисли не постоје... Оне се у њима не могу зачети...

— Ви, који после нас наступате на наша места, учите се да такви будете. Никада нити посумњајте, нити нам пребацујте да се гордимо и величамо — ми вам само своју душу отворисмо, да у њу завиристе .. и тврдимо: да дужност своју до крајних граница треба часно вршити...

— — — — —
Вече је.

Жандарм зађе по кварталним канцеларијама и позва све чиновнике господину члану.

Уђосмо. Он стар, борама избраздан; озбиљан: пун отмености, сталожености и поштовања, прелети нас погледом својих сјајних, умиљатих очију, сви му по годинама синови можемо да будемо, па рече:

— Господо, позвао сам вас, да вам саопштим, да је господин Управник наредио — ево, и показа акт, — да се сутра рано, од пет часова изврши потеря на скитнице и беспосличаре, и иста има да траје до шест часова у вече. Примите ову

наредбу к знању, као што је и ја примих, па још вечерас у поверењу издајте наредбе жандармима. Као што знате квартал је наш подељен на делове међу вама, па сваки нека се од господе чиновника стара и труди — да дужности својој одговори... Ви сте, господо, приметили, да се од прекратког времена дешавају у вароши и такви криминали, за које пре она није знала. Мишљења сам, да је у њих запад умешан... Ставите странце под контролу вашу, склоните беспосличаре, законом уразумимо нераднике — и њих ће нестати. Обраћам вам нарочито пажњу на већ започете истраге по разним предметима, где још кривци нису пронађени. Радоваћу се, ако ме сутра који од њих обрадује... Ја вас сад отпуштам и желим вам успеха.

Лаган, умиљат, сталожен говор нашег старешине дубоко продире у нашу душу. Нерви се наши купе, јеже, заклињу: да ћемо своју дужност до крајних граница извршити...

Жандармима су наредбе издате; ми се повлачимо, да како тако преспавамо ноћ — и сутра зором прснемо по свом кварту и покупимо са улица онај олош, који се нада и мисли, да може, не радећи, провести живот на туђ рачун!

Ноћ у очи потере обично ми прође у трзају и несаници. Једва чекам праскозорје, да са жандармом кренем варошким улицама.

Журно устајем из постеље, набацам воду на лице — и одлазим, да само после неколико минута већ ступим на своју дужност.

...Варош се постепено буди... Млекари, димничари, износиоци сметлишта, крстаре њоме. Хлебари ваде хлеб; њихове пећи осветљавају улицу. Ако је зимње доба, из далека светлуца жар, као неко светло око, на решеткама од канте салепција и чује се њихов отегнути, монотони глас: врије,

врије... По где-где, с пуцкарањем разлећу варнице из „мангала“, изнетих на улицу да их ветар разгори. Ако је лето, промичу бозације са кофама на обрамицама и рукама, а чабровима на колицима у којима је и лед покривен влажним џаковима — журе Врачару и Бањичком пољу где су војнички логори...

Далеко тамо, из неке споредне улице, чују се два удара ковачких чекића: први мајсторов, лак и звучан, који по једном два удари по усијаном гвожђу, а десетину пута овлаш заигра по наковњу, окрећући у другој руци усијани предмет у дугачкој машици, сачекујући, да његов помоћник тешким чекићем савлада, саломи и угне тврди челик или гвожђе. Варнице далеко одскачу и праве у оној јутарњој полу-тами звездасте, чаробне колутове... Дремљиви дечко десном ногом гони огромне мехове, који се армуникасто надимају и стињују, испуштајући ваздух који распирује угљену жар... С часа на час одјекне по наковњу и трећи ударац; то је пришао средњим чекићем и дечко са мехова, да колико-толико својом снагом помогне, да се тврди предмет смекша и искује...

...Свака ми је кућа у реону позната, у сваком сам делу његовом стотине пута био; ако и по неко псето улицом протрчи, знам чије је и зовнем га по имену: и уверавам самога себе, да се у моме делу не сме беспосличар или лопов задржати! Уверење је ово силно: зар да допустим, да ми онај добри човек, старешина мој, пребаци небрижљивост у служби? — По неки пут и неразмишљено зажалим: што их нема... што не могу на неког од њих да наиђем! ..

Кафане, буреџџинице и ашчинице почињу да се отварају. Врата на шаркама шкрипе, а ћепенци скидају са себе поцрнеле, црвоточне капке. Радници из разних фабрика промичу. Са леве стране

њихових бедара сагледам завежљаје са хлебом и намирницама. Обично иду у групама, сачекују се по угловима улица, довикују, слободно, јасно; смеју се и задиркују... Душа им је чиста, радна, искрена... Па зашто и да стрепе? Од кога да зазиру?

— Иду: да на жуљевима својих руку зараде кору хлеба себи и својима...

Дубином душе своје поштујем их. Склањам се од њих; отпраћам их погледом... Продужујем. Чепркам по угловима кућа сумњивих. Хоћу да истерам оданде нераднике и лењивце, који дан претварају у ноћ — и да им прстом покажем оне поштене раднике и раднице, који већ замичу за углове улица... Ако успем у томе, чини ми се, нигде задовољнијег створа...

Сретах трговачке момке са завежљајем кључева. Иду, звиждућу, журе с ноге на ногу, да само што пре стигну своје дућану, да збаце капке, да га отворе — да то само пре њих њихов сусед не учини... Наилазим већ поред неких, који држе у рукама мотке, којима се повлаче гвоздене „ролетне“, смеше се, поздрављају ме... Одмах за тим почне се напољу износити еспап: конопци, метле, бичеви, кудеља; а испод овога наслажу лонци, тестије, ћупови и остала грнчарија... Тамо мало даље, дечаци слажу крупнице соли, котрљају поребарке округлу бурад са плавим каменом и катраном...

Продужујем даље... у души задовољан, што нема ни једног беспосленог типа, који би ме забавио...

Из малих, сниских, узаних дућанчића, обично подигнутих у великим двокрилним капијама, чује се учестана лупа: крпач обуће наместио већ камен на своја колена и по њему чекићем тањи парче ђона...

Пролази крај мене група грађевинских радника, „цимермана“, Пољака са лулама у устима, а преко

руку пребаченим секирама, са широким, полу-кружним сечивима и кратким држаљима. Иза њих роје се низови наших Македонаца, „дунђера“, зидара, са шафољима за малтер, мистријама — хлебом, луком и паприкама...

„Груберови“ продавци размилили се по улицама; застају пред појединим капијама, додају послужи „кифле и „земичке“ — продужују даље свирајући у рогове монотонно вичући: три дваес пара! три дваес пара!...

Иза уличних углова промичу неке силуете у којима упознајем више чиновнике, трговце... Журе погнуте главе, бледи и неиспавани... Знам већ одакле излазе, један код другог за коцкарским столовима: „утукли“ су време и новац... а постепено „туцају“ свој углед, здравље и домаћи мир... Избегавају да се са мношвом сретну; срамота их... А и боље је, њихов „високи“ поздрав не чини ми част, нити ми је потребан — милији су мени они благи и простодушни погледи простих радника, што мало пре минуше поред мене и одоше на своје послове...

...Наилазим пред веће, ноћне кафане, које су стално отворене. Сагледам испијена, поднадула, издужена, бледа лица, алкохолом и страстима нагрђена... Испод очију им висе модри, црни колутови... Клате се, пуше, притуљено, уморно, бенавећи се као мала деца нешто мрмоље... Клонулом снагом и духом, полу-напити, са олошем разблудног западног женскиња ћаскају немачки, мађарски и тетурајући увлаче у кола, заваљују на седишта, жмиркају од све јаче јутарње светлости, на ногама дремају — и као натоварени џакови сена, целим телом повијају се тамо-амо... Из врата кафанских куља дим, ноћна пара, покварен, заражен ваздух, измешан са алкохолом, дуваном, прашином и јаким, несносним парфимима... Одлазе... Некога од њих познајем, некога не. Прилазим послужи,

која повучена у коридор, пребројава ноћашњу зараду; питам ко су они, што колима са женскињама измакоше? Сазнајем имена часних породица, елите друштва нашег... Гнушам их се... То су деца богатих родитеља, размажена, новцем преливена, која се, ево, труде, да растекну имања прадедова својих; а са њима и свој живот сруше... Нека их, нека јуре за страстима својим, — али они опет немају оно задовољство, што га има последњи фабрички радник, који, ено, сад поред мене мину на свој посао, са кором хлеба у свом шпагу...

— Живост на улицама све јача и јача. Већ и фијакери са путницима промичу ка железничкој и пристанишној станици. Видим, бок кола пун куфера и ствари, а преко њих пребачену ногу кочијашеву, који узмахује бичаљетом и гони коње, да журе, да од воза или пароброда не одоцни...

СТИЖЕМ НА ГЛАВНУ И ПОСЛЕДЊУ УЛИЦУ МОЈЕ МЕТЕ. Из кафана излазе поједини, мањи чиновници и службеници разних надлештава, где су на каву свратили, прегледали у брзо јутарње листове, па се поздрављају, закопчавају и журе, да на време стигну на своје послове.

Преко улице тетурају неколико пијаних радника, тек изашли из кафана: раскопчани, неумивени, прљави и кафанским димом и прашином посути. Пролазе поред мене не гледајући ме у лице. Премишљајем: нека их, ипак су ми дражији него они из „оних“ кафана, што их мало пре спазих. Ови бар ноћас потрошише свој новац, који ће данас сутра надокнадити, зарадити, а „они“ ће, ако га моментално немају, заложити своје, свога оца име, — и даље срљати у пропаст...

— Срећан сам! Ни једног беспосличара... Некако сам поносан, а то примећујем и код мог жандарма, који ми рече:

— Баш ни једнога, господине писаре! Као да зна-

ју за потеру? А колико их прошли пут покуписмо...

У сусрету припитујем поједине, на које по-
сумњам. Уверавам се из њихових исправа... и из-
раза лица, да журе послу. Насмешим се и без
завора извиним, што сам их задржао; предајем им
њихове исправе и са неколико умиљатих речи
поздрављам се са њима.

...У девет и по часова заказан је састанак са
колегама код кафане „Дуд“, на „Зеленом Венцу“.
У томе времену и потера губи своју прву моћ,
јер се улице испуне светом, па је тешко и по-
знати ко ради, а ко не. Ту је већ раније наручен
доручак. Пеку се ћевапчићи и ражњићи и у за-
грејаним тањирима преливају краљевачким кајма-
ком. Искрсне и по која телећа или јагњећа „кре-
зла“, „момица“, ћулбастија или кајгана. Један по
један скупљамо се и весело, пријатељски дочеку-
јемо, припитујући се, шта је ко „уловио“. Седамо
за сто; једемо и доручак заливамо вином. У дну
кафане, код прозора окренутог „Призренској“
улици, поседали наши пратиоци, жандарми. И за
њих смо поручили доручак; они се нећкају, за-
хваљују, једу, разговарају, смеју. Пролазе наши
познаници, јављају се, задиркују нас и мисле: ето,
како полиција живи! А не знају, да смо ми од
зоре на ногама — и са много и много непроспа-
ваних ноћи...

Наређена потера делом је извршена. Наше
жандарме остављамо да и даље крстаре по вароши,
а ми одлазимо до канцеларије да припитамо има
ли каквих нових наредаба; посвршавамо локалне,
хитније предмете — и по подне поново прснемо
по вароши, да са улица покупимо и остатак дру-
штвених паразита...

— Шест је часова; потера је престала: дуж-
ност смо нашу извршили...

Лука Ћеловић

БЕОГРАД

Luka Ćelović

БЕОГРАД

ТОТИЦА.

Једнога дана пред подне позва ме старешина кварта и рече:

— Газда Р. опет отерао своју служавку. То је ова девојчица, Тотица, жали се и моли, да јој се помогне. Отидите са њоме код њега и кажите му да сам наредио: да јој преда њене ствари и исплати зараду. опомените га, да он овим својим поступком срља у кривицу самовлашћа. Ја сам га јутрос био позвао, али ми жандарм јави да је болестан. Идите одмах па ме известите после подне шта сте свршили.

Позовем девојчицу да пође са мном. и кад већ бејох код врата, господин члан ми рече:

— У неку руку и боље што ми Р. није дошао, јер заиста се не би добро провео — догде ми је дошао његовом халапљивошћу! — и љутито превуче руком испод грла.

Газда Р. је један од најбогатијих људи, не само у нашем кварту, но, може бити, у целом Београду. Тврд и грамжљив за новац до невероватности. Тип људи, који су некада послужили Молијеру, да напише своја чувена дела. — Он је већ у годинама, шесету је претурио. Мали, некада пун, сада омршавео и поднадуо; ћосав, ружан, отомбољених образа, срозаног, жућкастог лица, малих жмиравих очију; погурен, необично кратких руку са шакама пуним, збрчканим и стално у нервозном покрету.

Познавао сам га врло добро. Страст му је да послужи не плати зараду; да закине носачу, ђубретару, млекару, хлебару... Увек у спору. Иде по квартовима, Општини, Суду, тужака се, и увек се вајка: како хоће свет да га упропасти!

Тачно у пола дванаест пре подне отишао сам са оном девојчицом у његову палату. Попех се на други спрат и после приличног чекања уђох код њега. Затекао сам га код његовог великог писаћег стола, обученог у карираној кућној хаљини са фесом на глави. Двокрилна каса иза његових леђа једним крилом отворена, а по столу маса акција — са којих абаџиским маказама сече купоне...

Кад ме спази, он леђима пригурну крило од касе, скиде наочаре и рече:

— Од куда ви? Шта сте хтели? Добар дан...

— Газда Р., па ви, како видим, нисте болесни! Ето, радите... Господин члан вас је јутрос звао — прекорех га, што се позиву није одазвао.

— Нема друга посла! Чим му се пожали каква судопера, а он брже боље потрже најбоље грађане по кварту, као да запалисмо Београд — љутну се газда Р.

Наљути ме овај његов настрани појам о животу: — па му одмах рекох:

— Закон не зна, газда Р. за газде и судопере. Пред њиме су они сви једнаки... Дошао сам код вас по наредби господина члана, да оној девојци вашој, Тотици, која вас је служила, исплатите зараду, да вас не би тужакала по Општини — а што је главно и што је у делокругу полициске власти, да јој одмах вратите њене ствари које сте јој самовласно задржали.

Он разјарено скочи и викну као да га је неко ухватио за гушу:

— Не дам ја њој ништа! Ни ствари ни зараду. Нема ништа да прими, још она мени има да даје.

Полупала ми толике ствари. Неке ми, чини ми се и из куће нема.

— Па лепо, газда Р., какву вам је штету учинила?

— Сломила ми један бокал, шољу за каву, тањир...

— Па зар ви само за те ситнице избацујете напоље једног створа, задржавате месечну зараду од двадесет и пет динара — па чак и ствари њене узимате?

— Тако ја... Хоћу да научим те пробисвете, да пазе и не лупају туђе!

— Добро! Најпосле имате право што чувате ваше. Одбите јој од плате оно што је поломила; дајте јој ресто, а нарочито њене ствари, преобуку. Шта ће вам то?

— Не дам, не дам! Жена ми је у винограду; можда јој нешто нема, — а она нека тужи...

— Па где ће она ноћас, без ствари, без служитељске буквице и без и једне паре?

— Шта ме се то тиче! То су белосветске — наћи ће оне...

— Али, газда Р., то је девојчица тек од петнаест година... Њена је мати њу код вас довела, као у кућу домаћинску...

— Не дам; разумите! Имам ја пара... На... види...

Па онда љутито рашири оба крила од касе у којој сагледах читаве камаре банкнота, злата, сребра, акција...

— Ето, види, имам... али не дам...

— Ту касу нисте требали отворати, нити ми ваше благо показивати! Шта се мене оно тиче? Главно је да ви предате ствари вашој служавци, иначе ће вас власт законим путем натерати да то учините, а за зараду упутити служавку Општинском Суду, да је тражи опет законским путем.

Беснео је, викао, те ја и без збогом напустим његову палату — у којој заиста и он среће није имао...

После подне известим господина члана о мојој посети код газда Р. Кад ме је саслушао, он је био веома љут и узрујан. И само што готово за себе рече:

— Вала, газда Р., ово ће те јогунство скупо стати...

Наредио је кривичном одељку, те су законским путем ствари служавкине од њега одузете, а општински суд донео је пресуду, да газда Р. плати девојци зараду, али и то веома смањену, свега два три динара, јер се он заклео, да му је учинила за ресто штете...

Прошло је петнаест дана од овога случаја. Господин члан се врати једном из реона, позва ме и рече:

— Прошао сам поред куће газда Р., и тамо видех гомилу ђубрета и неку сапуњавицу, што се олуком излила на улицу. Напишите о томе реферат за мој потпис, позовите га још данас, па га узмите на одговор. Поред овога, погледајте књигу уписа млађих, па се уверите, је ли уписао своју нову служавку, коју је довео из Франстала, па ако није, напишите и о томе свој реферат.

Уверих се да газда Р. није уписао нову служавку и поступих по наредби старешине, те позвах газда Р.

Он је позив примио али није дошао, те му пошаљем други, а он и по њему не следова. Известим о томе господина члана и он ми нареди да напишем трећи — али да газда Р. дође са жандармом, и да му поднесе реферат о недоласку његовом на позив власти, да га и за то казни. — Пошаљем позив по жандарму и наредим му да га доведе и силом, ако би се успротивио.

После пола часа газда Р. дође у кварт са жандармом.

Одмах с врата поче да протестује: како он није зликовац, како он плаћа порез, како је газда... итд.

Узнем га на одговор по првом реферату, па онда по другом због неуписа и по трећем, што није дошао на позив власти.

Господин члан потписа три пресуде: прва двадесет, друга педесет и трећа сто динара, са осталим таксама.

Кад пресуду хтедох да саопштим газда Р., он плану, поче да виче; назва нас разбојницима: „који смо видели паре код њега па хоћемо да му отмемо“ итд. — и пресуде не хте да потпише. Дохвати капу и пође вратима, али ја наредим жандарму да га задржи, призовем два присутна грађана и извршим саопштење и без његовог потписа — а њега отпустим.

Али како је он својим поступком учинио још једну већу кривицу, јер је безразложно просуо толике грдње на закони рад државних чиновника — оптужен је и Суду.

Кад је полазио из кварта, он је у маху био свестан шта је учинио, те је почео да моли — да плаче... Потрча ка вратима господина члана јецајући:

— Хоћу код господина члана! Пустите ме код њега...

Кад му рекох, да га господин члан неће да прими, он онда јетко рече: како ће да иде из земље, како ће да се потурчи, како је ово „скандал“, да се богати људи који порезу плаћају не поштују...

Рекох му са свим мирно:

— Идите, газда Р., потурчите се, до воље вам је — али ће те ипак платити ове казне, па и онда кад чалму око главе завијете...

Газда Р. се, разуме се, није потурчио, али је казне платио, па и ону судску, највећу од месец дана затвора... Од тога времена, кад је видео, да његово нагомилано злато не импонује свакоме, он је ревносно уписивао млађе, пазио на чистоћу својих дворишта, много и много био скромнији са својим богатством — и никад више кварт није имао тужбе његових млађих због закидања зарада...

БЕОГРАД, 1911.

ДВА БРАТА.

Живот нас је саставио. Заволео његову вредноћу и оданост послу. Имао је радњу до моје куће, где ме је пут водио. Ретко је било да не свратим њему. Ако случајно прођем поред његовог дућана а не свратим, он истрчи и зове ме. Више пута остави тезгу и муштерије, па проћаска по неколико речи: тек дан није могао проћи, да се ми не видимо. Он и његова жена нису своју радњу никада напуштали. Ако по кад-кад он и оде код „гросиста“ да пазари еспап за дућан, она је тамо. Ради и бди над њиховом имовином. Он је мирне душе путовао по неки пут чак до Пеште и Беча, а силазио је и до Солуна ради еспапа и није морао бринути за своју радњу, јер је његова жена са момцима радила, као да је он тамо. Она је знала све шта се од еспапа у дућану налази, шта има у магацину и подруму; колико коме муштерији треба да се да на почек и кад је рок меничним плаћањима. Водила је књиге, примала вересију, отписивала и нову заводила. Ако случајно он није у Београду, она је одлазила и сама набављала на брзу руку оно што нестане у дућану, тек „да има сорте“. У њиховој радњи могао си свега наћи што год ти треба. Ако по неки пут муштерија затражи по нешто, што је случајно нестало, они одмах шаљу момка у другу радњу да ту ствар купи и тако задовоље своје муштерије, да не би само другом отишли...

Таквим приљежним радом они су и стекли приличан капитал. Кад су се узели, они су имали у овом

истом дућану само два-три рафа са нешто еспапа, а после неколико година радња је била пуна као око — па чак су и кућу купили, где им је дућан био — те су срећно и задовољно живели.

Једно „али...“ било је у њиховом животу. У браку су већ дуго, али деце нису имали и та им је стварност загорчавала живот. Једном ми се чак дискретно и пожалио на своју судбину рекавши:

— Ето, течем... радим и ја и она, моја јадница, од јутра до мрака. Године су већ прошле у непрекидном раду и ми већ имамо толико, да нам је доста кроз живот... Али, све што смо старији осећамо се и несрећнији. Склопићемо очи једнога дана без стварне радости у животу. Бог је добротом својом дао среће у раду, те се и новац згомилао — али нам он баш не чини толику радост. Кад затворимо у вече дућан и попнемо се горе у стан — ми се осећамо тако несрећни... Много пута и речи не проговоримо... Занети својим мислима, које нам се увек сретну и кажу: па бар да је једно, да му оставимо ово што смо стекли — и да нам оно очи заклопи... Али Божја је воља... Решено је тако, да ми течемо... а да се он користи...

Тешио сам га. Говорио сам му: како не треба да губи наде. Он је још млад, а тако и његова жена, па Бог може их и обрадовати. И онда га радознало запитих на кога је циљао, кад ми рече: да се други користи имовином његовом?

Он поћута мало, сагне главу и не гледајући ме полако процеди:

— Ти си ми пријатељ, па онда зашто да кријем од тебе? Тај, који грамзи за мојом имовином, то је мој рођени брат. Ти га знаш, виши је чиновник овде...

Изненадих се томе, јер сам познавао његовог брата; виђао сам га кад код њега долази по где кад. Он је имао добар положај, нежењен, па од

куда онда тај несрећни прохтев за туђом имовином?

Мој сусед продужи:

— Он је за мене као неки зао дух... Не знам ни сам како то, али ја га се, веруј ми, и прибојавам. Знаш ли како изгледа: као неки арамбаша! Висок, кошчат, у опште грубе спољашности, са оним његовим црним, великим, очима, у које честито не смем да погледам. Кад год новац затражи, ја му дајем, ма колика сума била...

— Па зашта ће њему толики новац? Он има своју плату; самац је... Где га троши?

— Несрећна страст за коцкањем, све му однесе... И своју плату, и од мене што узме, па и по новчаним заводима по меницама што подигне — све напусту коцку даде! Ја не верујем, да је он који пут добио, јер би ми ма колико вратио што је до сада од мене узео! — Ја и жена у највећем послу у дућану, а тек он са колима стане пред врата, стрчи у радњу па право к мени. Погледа ме некако разгорачено, дивље закрвављених очију, са подвучено модрим колутима испод њих. Закрмељио и поднадуо од неспавања. Жена чим га спази стукне у магазу, јер га се и она боји. Па и момци моји изгубе се иза тезге и рафова... Он никада Бога не назове, но стане преда ме, па пригушено промумла:

— Треба ми одмах пет стотина динара. Дај ми их... Журим се — и опет ме прострели очима.

— И ја у неком неразумном страху, као жаба кад јој се приближи змија и упада у чељусти њене, отварам фијоку — и бројим новац... Он згужва банке, метне их у спољни шпаг од горњег капута, навуче још дубље шешир на очи, прође кроз дућан брзим корацима, скочи у кола и оде... Све се то обично сврши за два-три минута! Кад кола при окретању калдрмом затутње, ја пренем, наљу-

тим се и викнем на жену, која јадница извирује из магазе:

— Зашто, море, допусти да ме овај опет опљачка? Зашто ми не рече: недај, недај! Ја бих се освестио, тргао, одупро му се и не бих му дао. Зар не видиш да ће нас упропастити?

Она сирота хуче; видим, до Бога јој жао за онај новац, који смо тешко зарадили, па полако готово шапћући каже:

— А ко би смео ма шта да проговори? Зар не виде како браца изгледа?

— Братимила га и гора и вода! — И зарекнем се да му више не дам, па ма се покрвили... Али... шта ћу, кад је он некако духом јачи од мене, и чим поново дође, после месец дана или два — ја заборавим на своју одлуку, збуним се, уплашим — па тутнем кључеве у касу! Ето, сад знаш зашто ми је тако тешко... Видим да ће ово имање да се разнесе. Свестан сам, да ће се наш зној сасушити на коцкарским столовима...

Наљутих се на ову његову малодушност према брату, па му рекох:

— Ти тако енергичан у своме послу и у опште човек окретан и довитљив да од једне паре две ствараш; пун искуства животног, а тако да подлегнеш вољи његовој! То ме, веруј, чуди! Одупри се једном пред захтевима тога човека. Рескирај чак и да прекинеш и братске везе — па не дај више... Кад се појави у твојој радњи, викни на њега и покажи му врата... Покуша ли силу, позиви власт, — ето, ја сам одмах ту до дућана, могу се случајно тада и код куће десити, па пошаљи и зови ме да те спасем од отмичара... Брат је само онда брат, кад ти добра жели, а не овако, кад очито срља и сам у пропаст, па и тебе и твоју кућу у њу увлачи...

— Е, кад бих ја то смео! Не смем, па то ти је... Даваћу тако докле могу, па ваљда ће се и он једном смиловати, па ме оставити на миру? Велиш, да зовнем полицију. Шта она може да помогне? Он ће једнога дана доћи изненада, као што обично и чини, па ако му се одупрем, може ме, Боже сачувај, и убити... Хоће тај; способан је он на све... Знаш ли какве су му очи... Увек ме је страх од њих...

— Кад си такав мекушац, а ти ради и теци, па му подај нека своју грозну страст задовољава — те ћеш под старост ти и твоја жена имати црне дане, кад останеш без ичега...

— Ко зна, ваљда ми је таква судбина да тако прођем. Но, ипак, видећу, покушаћу да му се првом приликом одупрем...

Прошло је два месеца од овога разговора. Једнога дана, таман сам кући дошао на ручак, а ја, скидајући блузу спазим кроз прозор да му брат уђе у радњу. Оставим ручак, брзо се обучем, опашем сабљу и одјурим своме суседу. Застадох на вратима дућанским и сагледах како му предаје новац. Он грчевито стрпа банкноте у шпаг — прође поред мене без поздрава и изађе на улицу...

Прекорно погледах оног јадног човека. Наши се погледи сукобише. Он обори главу и рече:

— Опет ме опљачка...

— Колико?

— Никад мање од пет стотина!

— Па зашто му даде, по Богу човече? Знаш ли да ми рече, да ћеш му се одупрети?

— Не могу. Нека носи докле има... Његов поглед не могу да издржим.

Ништа му не одговорих но љутито изађох из његове радње.

Прошло је три године од овога доба. Ја сам био премештен из тога кварта, те се мало доцније и иселих из његовог суседства. Нисам више био ни у полицајској служби. Једном приликом читајући на подне новине, поглед ми паде на један посмртни оглас у коме прочитах да је мој сусед умро и да му је погреб тога дана по подне.

Цео напоран живот овога вреднога човека прође ми кроз главу. Реших се да одем и испратим га...

Сахрана је била веома скромна, као и цео живот овога човека. За мртвачким колима спазим у црном оделу његовог брата и вредну домаћицу, жену покојникову, која се пресавила од бола и туге за својим добрим другом, са којим је кроз цео живот неуморно радила и штедела...

Пред црквеним вратима сукобих се са погледом његовог брата. Увек оштар, орловски, неумољив, безмилосан... Онај, кога је тај поглед као злокоб кроз живот пратио — склопио је очи за навек. Уклонио се од њега...

На седам-осам месеца после погребља, имао сам нека посла у Првостепеном Београдском Суду. У ходнику затекох жену мога покојног суседа. Приђох јој и после поздрава запитах зашта је дошла. Она ми одговори:

— Данас имам рочиште са мојим брацом! По-вео је парницу противу мене, тражећи да се покојников тестаменат обори. Вели, мало му је оно што му је брат оставио...

— Колико му је тестаментом додељено?

— Покојник је наредио да му се исплати пет хиљада динара — и поклонио му је све оно што му је давао у зајам за свога живота...

— Па зар му то није доста, но још хоће?

— Он тражи да целу нашу имовину подели тако, да ја добијем само трећину — јер, вели, немам деце...

У томе моменту звоно зазвони и њу одазваше на суђења — а ја дубоко ганут непоштењем овога човека сиђох полако низ судске степенице... сећајући се речи доброг суседа: па бар да је једно... да им очи склопи...

БЕОГРАД.

КРАЈ.

